

Vytautas RINKEVIČIUS

*Vilniaus universitetas*

## LATVIŲ KALBOS VARDAŽODŽIŲ PRIESAGŲ PRIEGAIDŽIŲ KILMĖ

The origin of tones in Latvian nominal suffixes

**Anotacija.** Straipsnyje nagrinėjama latvių kalbos vardažodžių priešagų priegaidžių kilmė ir raida, apžvelgiama iš baltų-slavų istorinės akcentologijos perspektyvos. Nustatius laukiamus rekonstruojamų baltų-slavų priešagų akcentinių savybių prozodinius refleksus latvių kalboje ir palyginus kelių konkrečių priešagų priegaidės su atitikmenų giminiškose kalbose kirčiavimu, pateikiama jų akcentinė rekonstrukcija. Daugumos priešagų priegaidės daugiau ar mažiau reguliariai atitinka rekonstruojamas baltų-slavų priešagų akcentines savybes ir gali būti tiesiogiai kildinamos iš jų. Vėlesnėje raidoje įtakos taip pat galėję turėti šie veiksniai: a) tendencija apibendrinti laužtinę priegaidę kaip nekirčiuotą stipriųjų akūtinių priešagų refleksą būdvardžiuose, o tęstinę kaip kirčiuotą refleksą daiktavardžiuose (bl.-sl. vad. „Nikolaevo metatonijos“ netiesioginis pėdsakas); b) veiksmožodžių dalyvių kirčiavimo įtaka panašios morfologinės struktūros būdvardžiams; c) tęstinės priegaidės apibendrinimas pozicijoje prieš priebalsį *j*; d) laužtinės priegaidės apibendrinimas stipriųjų akūtinių priešagų refleksuose su balsiu *ī* (rytinėse tarmėse); e) tęstinės priegaidės, atsiradusios dėl priegaidžių disimiliacijos tam tikros fonologinės struktūros silpnosiose priešagose, apibendrinimas (dalyje tarmių).

**Raktažodžiai:** latvių kalba; baltų-slavų kalbos; istorinė akcentologija; vardažodžių priešagos; priegaidės.

**Abstract.** The article deals with the origin and development of tones in Latvian nominal suffixes from a perspective of Balto-Slavic historical accentology. After establishing the Latvian prosodic reflexes of the accentual properties of reconstructed Balto-Slavic nominal suffixes and comparing the tones of a number of Latvian suffixes with the accentuation of their Baltic and Slavic cognates, their accentological reconstruction is provided. The tones of the majority of the analyzed Latvian suffixes correspond more or less regularly to the accentual properties of the reconstructed Proto-Baltic or Proto-Balto-Slavic suffixes and may therefore be directly derived from them. In the subsequent development of their tones, the following additional factors may have also played a role: a) the tendency to generalize the broken tone as a reflex of unstressed strong (“dominant”) acute suffixes in adjectives, and the

sustained tone as a reflex of stressed strong acute suffixes in nouns (an indirect trace of the phenomenon called “Nikolaev’s metatony”); b) the influence of participles on adjectives with a similar morphological structure; c) generalization of the sustained tone before the glide *j*; d): generalization of the broken tone in reflexes of strong acute suffixes with the vowel *ī* (in Eastern dialects); e) generalization of the sustained tone which arose as a result of tonal dissimilation in the weak (“recessive”) suffixes with a particular phonological structure (in some dialects).

**Keywords:** Latvian; Balto-Slavic; historical accentology; nominal suffixes; tones.

## 1. **Īvadinēs pastabos**

§ 1. Kone visoms latvių kalbos būdvardžių priesagoms, savo morfonologi-  
nėje sudėtyje turinčioms ilgąjį skiemenį, būdinga laužtinė, tuo tarpu daiktavardžių priesagose vyrauja tęstinė priegaidė. Plg. būdingesnes bendrinės kalbos priesagas, išvardytas *Latvių kalbos rašybos ir tarties žodyne* (žr. LVPPV, 26t.):

Būdvardžiai	Daiktavardžiai
<p>-<b>āds</b>: <i>citāds</i>                      -<b>īgs</b>: <i>ražīgs</i>                      -<b>āks</b>: <i>labāks</i>                      -<b>āins</b>: <i>miglāins</i>                      -<b>uōts</b>: <i>zaruōts</i></p>	<p>-<b>ība</b>: <i>labība</i>                      -<b>nīca</b>: <i>buṛnīca</i>                      -<b>ājs</b>: <i>arājs</i>                      -<b>tājs</b>: <i>dziēdātājs</i>                      -<b>ējs</b>: <i>malējs</i>                      -<b>niēks</b>: <i>skuōlniēks</i>                      -<b>iētis</b>: <i>latviētis</i>                      -<b>ītis</b>: <i>brālītis</i>                      -<b>ēns</b>: <i>vārņēns</i></p>
	<p>bet:                      -<b>iēns</b>: <i>metiēns</i>                      -<b>uōņa</b>: <i>dunuōņa</i>                      -<b>āinis</b><sup>1</sup>: <i>bārdaīnis</i></p>

§ 2. LVPPV žodyne idealiai norminei tarčiai rekomenduojamos priegaidės nurodytos remiantis K. Mülenbacho ir J. Endzelino žodynu (toliau – ME)

<sup>1</sup> Priesaga *-āinis* į LVPPV priesagų sąrašą (p. 26t.) neįtraukta, tačiau visi jos pavyzdžiai žodyne sistemaiškai žymimi kaip turintys laužtinę priegaidę (taip pat ir tie, kuriuose priesagos priegaidė ME/EH nepažymėta).

ir jo papildymais (EH) (plg. LVPPV, 24). ME/EH žodyne priegaidės – ypač nekirčiuotų skiemenų – šiaip jau žymimos gana nenuosekliai, tačiau bent po keletą visų minėtų priesagų vedinių nurodyta su priegaidėmis (dažniausiai tokiomis, kokios pateiktos lentelėje).

§ 3. Atkreipęs dėmesį į minėtąją priegaidžių distribuciją (adj.  $\hat{\ } : \text{subst. } \tilde{\ }$ ), I. Seržantas ją buvo linkęs aiškinti kaip rezultatą istorinio proceso, dėl kurio pralatių kalboje darantis daiktavardžius iš būdvardžių vykdavusi reguliari priegaidžių kaita  $\hat{\ } \rightarrow \tilde{\ }$ . Kadangi būtent tokiōs formos priegaidžių kaita matoma tik latvių kalboje, reiškiniį sinchroniniame lygmenyje jis vadina „latviškąja metatonija“ (pranc. *métatonie letonne*), tačiau kildina iš gerokai senesnio šaltinio: indoeuropietiškosios kirčio vietos kaitos, vykdavusios analogiškuose žodžių darybos modeliuose (plg. s. i. adj. *bhojá-* ‘linksmas’  $\rightarrow$  subst. *bhóga* ‘džiaugsmas’). Šio darybos modelio refleksams lietuvių kalboje gali būti būdinga: a) kirčiavimo tipo pasikeitimas (*mobilia*  $\rightarrow$  *barytona*, pvz., adj. *plónas* 3  $\rightarrow$  subst. *plónas* 1 ‘asla, padas, grendymas’); b) metatonija  $\acute{\ } \rightarrow \tilde{\ }$  (pvz., adj. *áukštas* 3  $\rightarrow$  subst. *aūkštas* 2); latvių kalboje – metatonija  $\hat{\ } \rightarrow \tilde{\ }$  (pvz., adj. *plāns*  $\rightarrow$  subst. *plāns*). Kirčiavimo pasikeitimas, siejamas su kirčio atitraukimu iš nom. sg. galūnės \*-as<sup>2</sup>, pasak Seržanto, turėjęs būti bendras abiem rytų baltų kalboms, tuo tarpu metatonija turėjusi kiekvienoje iš kalbų susiformuoti paraleliai (žr. Seržants 2003, 114–116).

§ 4. Šiame straipsnyje latvių kalbos vardažodžių priesagų priegaidžių distribuciją siekiama aptarti platesniame lyginamosios-istorinės baltų ir slavų kalbų akcentinių sistemų raidos kontekste ir parodyti, kad ją galima interpretuoti kaip dėsningą paveldėtosios baltų-slavų metatonijos priesagose refleksą, turintį tikslių paralelių giminiškose kalbose. Pirmojoje straipsnio dalyje skaitytojui bendrais bruožais primenamà latvių kalbos priegaidžių kilmė bendrame baltų ir slavų kalbų akcentinių sistemų raidos kontekste ir nustatomi teoriškai laukiami atitinkamų baltų-slavų prozodemų refleksai latvių vardažodžių priesagose. Antrojoje dalyje aptariamos konkrečios latvių kalbos priesagos ir tikrinama, kiek jos atitinka kitų baltų bei slavų kalbų duomenis.

---

<sup>2</sup> Pasak Ch. Stango, toks atitraukimas, taip pat atitraukimas iš išnykusio žodžio vidurio *-i-*, ir buvęs pagrindinė cirkumfleksinės metatonijos atsiradimo priežastis (žr. Stang 1966a, 144–149; 1966b).

## 2. Baltų-slavų akcentinė sistema<sup>3</sup>

### 2.1. Priegaidės

§ 5. **Baltų-slavų prokalbėje** galima rekonstruoti dvejų priegaidžių – akūto ir cirkumflekso – opoziciją (ar kitokią fonologinę opoziciją, davusią pradžią priegaidžių opozicijoms vėlesnėse kalbose). Ji buvo įmanoma tiek kirčiuotuose, tiek nekirčiuotuose ilguosiuose skiemenyse. Abi priegaidės greičiausiai turėjo po (mažiausiai) du galimus rekonstruoti alotonus, kurie toliau sąlygiškai vadinami „stipriu oju“ resp. „silpnu oju“<sup>4</sup> alotonais.

§ 6. Be to, baltų-slavų prokalbėje galima rekonstruoti dvejopą kirtį, t. y. du skirtingus prozodinius elementus, atlikdavusius kulminatyvinę funkciją:

- a) **autonominis kirtis** – įmanomas bet kuriame žodžio skiemenyje, pvz., baritoninio kirčiavimo žodžių kamienuose arba mobiliojo kirčiavimo žodžių galūnėse, ir galėjęs atlikti distinktyvinę funkciją; tikėtina, kad jo fonetinėje realizacijoje galėjęs vyrauti toninis elementas; jis paprastai sutampa su kitų ide. kalbų atitikmenų kirčio vieta ir kone visų akcentologijos tyrėjų tiesiogiai kildinamas iš ide. kirčio (dažnai interpretuojamo kaip aukštesnio skiemens tono); literatūroje taip pat vadinamas „fonologiniu“

---

<sup>3</sup> Išryškinant straipsniui aktualiausius aspektus, čia pristatomas apibendrintas baltų-slavų prokalbės akcentinės sistemos vaizdas, dėl kurio daugumos aspektų sutartų ne maža dalis šių dienų akcentologų, ir pateikiamas autoriaus požiūris į kai kurias diskusines problemas. Išsamesnius baltų, slavų ar baltų-slavų akcentinių sistemų aprašus žr., pvz., Dybo 1981; 2000; Lehfeldt 2009; Olander 2009a; Rinkevičius 2015a; Kapović 2015, 67–163; Jasanoff 2017, 31–73. Kiek kitokias, tačiau daugeliui šio straipsnio reikmėms aktualių aspektų neprieštaraujančias interpretacijas žr. taip pat Kortlandt 1975; 1989; 2011; Derksen 1991; 1996, 3–29; Kim 2002, 101–149. Sunkiau su čia pristatoma vyraujančia teorija suderinamą koncepciją, dėl vietos stokos plačiau neaptariamą, žr. Babik 2012.

<sup>4</sup> Čia vartojami terminai *stiprusis* vs. *silpnasis*, kuriais apibūdinami ne tik priegaidžių variantai, bet ir šiuos variantus turintys skiemenys ar atitinkamus skiemenis turinčios morfemos (plg. § 16, 24tt.), paimti (kiek praplečiant vartojimo sferą) iš Garde 1976, 19. Vietoj jų mokslinėje literatūroje dažnai vartojami alternatyvūs terminai *dominacinis* vs. *recesyvinis* (kalbant apie skiemenų ar morfemų vadinamąjį „valentingumą“, plg. Dybo 1981, 260; 2000, 12t.; Osłon 2011, 159; Nikolaev 2012, 32; 2014, 153t.; Kortlandt 2012, 8; Kapović 2015, 100 etc.). Kadangi *dominacijos* terminu šiame straipsnyje, sekant lietuvių akcentologijos tradicija ir išlaikant nuoseklumą su kitomis autoriaus publikacijomis, vadinamas kitas reikškinys (darybinių morfemų savybė nulemti vedinio kirčio vietą, žr. § 28), aptariamąja reikšme straipsnyje jis nevartojamas. Plačiau apie terminologines baltų-slavų akcentologijos problemas žr. Rinkevičius 2010.

(Jakobson 1963; Dybo 1981, 52; Zaliznjak 1985, 119t.; Kapović 2015, 142 etc.)<sup>5</sup> ar „leksiniu“ (plg. Jasanoff 2017, 67) kirčiu;

- b) automatinis kirtis – įmanomas tik pirmajame žodžio skiemenyje, taigi atlikdavęs delimitatyvinę funkciją; jis pasitaikydavęs (ar bent jau kulminatyvinę funkciją atlikdavęs) tik mobiliojo kirčiavimo žodžių kamienuose, t. y. formose, kuriose nebūta autonominio kirčio (tiksliau, skiemenų su jį nulemdavusia fonologine ypatybe); jo fonetinėje realizacijoje galbūt vyravęs dinaminis elementas; atitiktens kitose ide. kalbose neturi ir, priklausomai nuo baltų-slavų akcentinės sistemos interpretacijos, gali būti laikomas baltų-slavų inovacija (plg., pvz., Olander 2009a; Jasanoff 2017) ar kitose kalbose neišlaikytu archaizmu (plg., pvz., Dybo 2003; Nikolaev 2012; Kapović 2015, 164tt.); literatūroje taip pat vadinamas „nefonologiniu“, „recesyvinu“ ar „kairiosios ribos“ (ang. *left-marginal*) kirčiu.

§ 7. Stiprieji priegaidžių alotonai būdavę būdingi autonominiu kirčiu kirčiuotiems skiemenims, silpnieji – nekirčiuotiems ir automatinium kirčiu kirčiuotiems skiemenims.

§ 8. **Lietuvių kalboje** (bent jau dalyje tarmių ir bendrinėje kalboje) abi priegaidės išlikusios kirčiuotuose skiemenyse, pvz., *várna, káltas, gáloq* : *vařnas, kaľtas, piřštas*. Ankstesnį priegaidžių opozicijos buvimą nekirčiuotuose skiemenyse liudija Saussure'o dėsnio veikimo rezultatai (kirčio nukėlimas į akūtinį pokirtinį skiemenį, pvz., *varnùs* < \**varnúos* < \**vařnós*) ir dialektologų pastebėti pavieniai nekirčiuotų skiemenų priegaidžių opozicijos pavyzdžiai tarmėse (pvz., dial. partc. *kál'tà* : adj. *kaľ'tà*, plg. Girdenis 1972, 72). Skirtį tarp kirčiuotų stipriųjų ir silpnųjų alotonų tebeliudija kai kuriose tarmėse pastebėtas skirtumas tarp priegaidžių realizacijos baritonų ir mobiliojo kirčio vardažodžių šaknyse (pvz., žem. subst. *kálts*<sub>1</sub> 1 : partc. *kálts*<sub>2</sub> 3, plg. Girdenis 1982, 180).

§ 9. **Prūsų kalboje** baltiškųjų priegaidžių refleksai matomi tik kirčiuotuose skiemenyse su dvigarsiais: cirkumfleksinių dvigarsių pirmojo dėmens

---

<sup>5</sup> Remiantis lietuvių fonologijos tradicija (plg. Girdenis 2003, 36–44), kurioje *fonologiniais* elementais vadinami ne vien distinktyvinę, bet ir kitas funkcijas (pvz., delimitatyvinę) atliekantys kalbos elementai, terminas „nefonologinis kirtis“, nors ir dažniausiai pasitaikantis mokslinėje literatūroje, laikytinas nevisai korektišku (plg. *ibid.*, išn. 26) ir šiame straipsnyje nevertojamas. Savo ruožtu straipsnyje pasirinkti *autonominio* ir *automatinio* kirčio terminai paimti iš Zaliznjak 1985, 120.

pailgėjimas III katekizme žymimas brūkšneliu (pvz., *rānkan* ‘ranką’), akūtinių dvigarsių fonetinė realizacija rašyboje dažniausiai neatspindima (pvz., *ainan* ‘vieną’)<sup>6</sup>. Skiemenyse su ilgaisiais monoftongais priegaidžių opozicija, jei ir egzistavo, III katekizmo rašyboje taip pat neatspindima (plačiau žr. Rinkevičius 2009, 64t., 81, 83t.; 2015b, 174t.). Dėl priegaidžių skyrimo skiemenyse su monoftongais Elbingo žodynėlio rašyboje, žr. Larsson 2005. Teoriją, kad prūsų tekstuose galima suvaikyti buvusio kirčiuoto silpnojo akūto refleksus, žr. Olander 2009b.

§ 10. **Slavų prokalbėje** baltoslaviškoji priegaidžių opozicija (resp. jos refleksai dabartinėse kalbose<sup>7</sup>) išlaikyta tik stipriojoje pozicijoje. Stipriojo akūto refleksas buvo slaviškasis akūtas (pvz., *\*vōrna*), stipriojo cirkumflekso – neoakūtas (pvz., *\*pǫrstǫ*)<sup>8</sup>. Silpnojoje pozicijoje – tiek nekirčiuotuose, tiek kirčiuotuose (automatiniu kirčiu) skiemenyse – senoji priegaidžių opozicija buvusi neutralizuota. Kita vertus, slavų prokalbėje (ir vėlesnėse slavų kalbose) išlaikytas skirtumas tarp autonominio ir automatinio kirčio refleksų. Kirčiuotiems (automatiniu kirčiu) silpniesiems skiemenims buvusi būdinga specifinė priegaidė, vadinama slaviškuoju cirkumfleksu, – į ją sutapo baltų–slavų silpnieji akūto ir cirkumflekso alotonai, nebe-

<sup>6</sup> Nepaisant pernelyg paviršutiniško tradicinio teiginio, esą akūtiniuose dvigarsiuose brūkšnelis sąmoningai dėtas, kur tai buvę tipografiškai įmanoma, ant antrąjį dėmenį žymnčios balsės, pvz., *aīnan* 1× (greta *ainan* 19×).

<sup>7</sup> Rekonstruojamų slavų prokalbės prozodemų refleksus dabartinėse slavų kalbose žr., pvz., Dybo 2000, 17tt.; Carlton 1990, 191tt.; Kapović 2015, 80tt.

<sup>8</sup> Diakritiku ~ ilgųjų skiemenų neoakūtas žymimas, pvz., veikaluose Dybo 2000a; Kapović 2015, nors dažniau literatūroje pasitelkiamas diakritikas ´, pvz., *\*pǫrstǫ* (plg. Stang 1957, 23; Carlton 1991, 198tt.; Dybo 1981, 20; Olander 2009a, 132, 185 etc.). Nemažos dalies autorių neoakūtas nelaikomas tiesioginiu baltų(–slavų) cirkumflekso refleksu, kadangi jis interpretuojamas kaip kirčio atitraukimo iš tolimesnio skiemens pagal Stango(–Ivšičiaus) dėsnį rezultatas (*\*pǫrstǫ* < *\*pǫrstǫ*), nors, kita vertus, kirtis tame tolimesniame skiemenyje daugumos jų (išskyrus, pvz., teorijos pradininką Ch. Stangą) aiškinamas kaip nukeltas iš prieš tai einančio neakūtinio stipriojo skiemens pagal Dybo dėsnį (*\*pǫrstǫ* < *\*pǫrstǫ*). Pagal vad. „dešininio dreifo“ teoriją (žr. Dybo et al. 1993, 18–21; Dybo 2000, 65–96; Nikolaev 2012, 34t.; Kapović 2015, 103–134), kirtis pagal Dybo dėsnį buvęs nukeltas tik tose formose, kur jis faktiškai matomas pačiose slavų kalbose (pvz., gen. sg. *\*pǫrstǫ*), tačiau išlaikytas tose, kur dabartinėse kalbose yra neoakūto refleksai (pvz., nom. sg. *\*pǫrstǫ*). Pasak F. Kortlandto, pripažįstančio ir Dybo, ir Stango(–Ivšičiaus) dėsnius, kirtis pagal Dybo dėsnį nenukeltas į skiemenis su balsiais sl. *\*b*, *\*v* (žr. Kortlandt 1989, § 8.7 [2011, 171]; 2011, 321).

siskyrę vienas nuo kito, tačiau tebesiskyrę nuo stipriųjų alotonų refleksų, pvz., \**gōlvq* : \**vōrnv*<sup>9</sup>.

§ 11. **Latvių kalboje** priegaidės skiriamos ir kirčiuotuose, ir nekirčiuotuose skiemenyse. Kirčiuotuose skiemenyse (paprastai pirmajame žodžio skiemenyje)<sup>10</sup> skiriamos trys priegaidės: baltoslaviškąjį cirkumfleksą tęsia krintančioji (pvz., la. *pīrksts*), stipriųjų akūtą – tęstinė (pvz., la. *vārna*), o silpnąjį akūtą – laužtinė priegaidė (pvz., la. *galva*). Akūto atveju, kaip matyti, išlaikytas skirtumas tarp bl.-sl. stipriojo ir silpnojo variantų (t. y. tarp buvusio autonominio ir automatinio kirčio). XX a. pirmojoje pusėje trijų priegaidžių sistemą teturėjo vos keletas tarmių, tarp jų ir J. Endzelino gimtoji Valmieros tarmė<sup>11</sup>. Didžioji dauguma kitų tarmių turi dviejų priegaidžių sistemas:

- vakariniame areale skiriamos tęstinė  $\tilde$  ir netęstinė  $\hat{}$ <sup>2</sup> (į pastarąją sutapusios krintančioji ir laužtinė);
- rytiniame areale (kitaip, latgaliečių kalboje) – laužtinė  $\hat{}$  (dalyje šnektų realizuojama kaip kylančioji  $\acute{}$ ) ir nelaužtinė  $\grave{}$ <sup>2</sup> (į šią sutapusios krintančioji ir tęstinė)

(plačiau žr. Endzelīns 1951, 34–41; Rudzīte 1964, 49tt., 67tt., 156tt., 263tt.).

§ 12. Apibendrintai latvių kalbos kirčiuotų skiemenų priegaidžių santykį su giminiškų kalbų priegaidėmis galima pavaizduoti taip:

Baltų-slavų		Lietuvių	Prūsų	Slavų	Latvių		
					3 priegaidžių tarmės	2 priegaidžių tarmės	
						vakarinės	rytinės
´	stipr.	´	ŲV, ŲR	˘	˘	˘ <sup>2</sup>	
	silpn.			ˆ	ˆ	ˆ	
˘	stipr.	˘	ŪV, ŪR	˘	˘ <sup>2</sup>	˘ <sup>2</sup>	
	silpn.			ˆ		˘ <sup>2</sup>	

<sup>9</sup> Slavų prokalbėje išlaikytas skirtumas tarp autonominio ir automatinio kirčio refleksų taip pat ir trumpuosiuose skiemenyse – iš jo kildinama priegaidžių (neoakūto ir cirkumflekso) opozicija slavų prokalbės trumpuosiuose skiemenyse, pvz., sl. \**snòpv* ‘pėdas’ : \**bðgv* ‘dievas’.

<sup>10</sup> Taip pat retais atvejais prieškirtiniuose ir ryškiai šalutiniu kirčiu kirčiuotuose dūrinų antrųjų dėmenų pirmuosiuose skiemenyse.

<sup>11</sup> Dėl to, kad šiandien šioje tarmėje jau skiriamos nebe trys, o dvi priegaidės, plg., pvz., Švageris 2015, 219.

§ 13. Nekirčiuotuose (tiksliau, pokirtiniuose, plg. išn. 10) skiemenyse priegaidės skiriamos prasčiau:

- trijų priegaidžių areale paprastai teskiriamos tik dvi priegaidės: laužtinė ir nelaužtinė. Nors kai kuriose šnektose XX a. pirmojoje pusėje dar skirtos visos trys priegaidės pokirtiniuose šakniniuose skiemenyse (plg. *apsēju* ‘apsėjau’ : *apsēju* ‘aprišau’, žr. *Ābele* 1932, 159)<sup>12</sup>, likusiose šnektose (taip pat ir J. Endzelīno gimtojoje) tęstinė ir krintančioji juose sutapusios į vieną (plg. *apsēju* ‘apsėjau’ : *apsēju* ‘aprišau’, žr. *Endzelīns* 1951, 35). Pastaroji Endzelīno apibūdinama kaip tarpinė tarp tęstinės ir krintančiosios, o Ābelės – kaip stipriai kryptanti į tęstinės pusę. Nešakniniuose nekirčiuotuose (t. y. priesagų ir galūnių) skiemenyse galimà tik nelaužtinė priegaidė<sup>13</sup>, realizuojama, pasak Ābelės, kaip tęstinė, o Endzelīno gramatikoje ir ME/EH žodyne visuomet žymima diakritiku  $\tilde{}$ , tad toliau ji sąlygiškai bus vadinama „tęstine“;
- vakariniame dviejų priegaidžių areale daugumoje šnektų, kuriose išlaikyti nekirčiuoti ilgumai, priegaidžių opozicijos pokirtiniuose skiemenyse nėra: visais atvejais tokių skiemenų fonetinė realizacija panėšėja į netęstinę priegaidę turinčius kirčiuotus skiemenis ( $\hat{}$ ). Tik pavienėse šnektose (Kūdums, Stalbe, Lielstraupe, Vecate) gali būti skiriamos tos pačios dvi priegaidės kaip ir kirčiuotuose skiemenyse (tęstinė  $\tilde{}$  ir netęstinė  $\hat{}$ );
- rytiniame dviejų priegaidžių areale pokirtiniuose skiemenyse paprastai skiriamos tos pačios dvi priegaidės kaip ir kirčiuotuose skiemenyse (laužtinė  $\hat{}$  ir nelaužtinė  $\tilde{}$ ), tačiau panašu, kad tam tikròs fonologinės struktūros priesagose apibendrintos kitokios priegaidės, nei būtų laukiamos lyginant su likusiomis tarmėmis: priesagoms su balsių la.  $-\bar{i}$ -,  $-\bar{u}$ - refleksais (latg. *ei/ī*, *ou/iu/yu/ū*) būdinga tik laužtinė priegaidė (pvz.,

<sup>12</sup> Faktiškai trys priegaidės griežtai skirtos tik tokio tipo minimaliosiose porose, t. y. kai priegaidė padėdavusi diferencijuoti reikšmes. Kitais atvejais krintančioji ir tęstinė priegaidės galėdavusios fakultatyviai viena kitą keisti, pvz., *paliēk* : *paliēk* ‘lieka’.

<sup>13</sup> Išskyrus, žinoma, atvejus su antrine krintančiąja „priegaide“, pvz., automatiškai atsirandančia antriniuose mišriuosiuose dvigarsiuose (pvz., *ie.dām.s* < \**ei.da.mas*, kaip ir *nāms* < \**na.mas*), taip pat pasitaikančia galūnėse, perimtose iš įvardžių, kuriuose dvigarsiai nėra pokirtinėje pozicijoje (pvz., dat. sg. *labām*, *labài* ⇌ *tām*, *tài*), kartais kaip fakultatyvus nelaužtinės priegaidės variantas griežto liepimo frazėse (pvz., *iekšā!* ‘vidun!’, plg. *Ābele* 1932, 158) etc. Ryšio su bl.-sl. cirkumfleksu tokia antrinė krintančioji priegaidė neturi.



latg.<sup>14</sup> *-ît-is, -îb-a, -îc-a, -nîc-a, -în-s, -ûn-s* : la. *-ît-is, -îb-a, -îc-a, -nîc-a, -în-s*), o priesagų su la. *ie, uo* refleksais (latg. *ī/ie, ū/uo*) – dažniausiai (bet ne visada) nelaužtinė (pvz., latg. *-ùon-(i)s<sup>2</sup>, -ùol-s<sup>2</sup>, -ùotn-e<sup>2</sup>, -ùokl-(i)s<sup>2</sup>, -ièn-s<sup>2</sup>, -nìek-s<sup>2</sup>* : la. *-uôn-(i)s, -uôl-s, -uôtn-e, -uôkl-(i)s, -iên-s, -niêk-s*) (plg. Ābele 1935) (plačiau žr. Seržants 2003, 84–95).

§ 14. Taigi, šio straipsnio reikmėms (visuomet nekirčiuotų vardažodžių priesagų priegaidžių kilmės tyrimui) aktualiausi yra trijų priegaidžių tarmių duomenys. Rytinio dviejų priegaidžių arealo (latgaliečių kalbos) duomenys atsargiai vertintini priesagų su la. *ī, ū, ie, uo* refleksais atveju, o vakarinio – aktualūs tik, jei paimti iš labai geografiškai riboto ploto (tuomet aktualiausi yra atvejai, kai šio ploto netęstinė priegaidė<sup>2</sup> atitinka trijų priegaidžių arealo nelaužtinę<sup>2</sup> ir taip liudija čia anksčiau buvus bl.-sl. cirkumfleksą, arba atvejai su tęstine priegaide, vienareikšmiškai rodantys stiprųjį akūtą).

§ 15. Apibendrintai ir kiek supaprastintai latvių kalbos nekirčiuotų skiemenų priegaidžių santykį su atitinkamoms tarmėms būdingomis kirčiuotų skiemenų priegaidėmis (resp. rekonstruojamomis bl.-sl. priegaidėmis) galima pavaizduoti taip:

Baltų-slavų	Latvių						
	3 priegaidžių tarmės		2 priegaidžių tarmės				
	kirčiuoti skiemenys	nekirčiuoti skiemenys	kirčiuoti skiemenys	vakarinės		rytinės	
				pavienės šnektos	dauguma šnektų	kirčiuoti skiemenys	nekirčiuoti skiemenys <sup>15</sup>
stiprusis akūtas	˘	} ~ <sup>2</sup>	˘	}	} ~ <sup>2</sup>	}	˘ <sup>2</sup>
cirkumfleksas	˘						
silpnasis akūtas	ˆ	ˆ					ˆ

<sup>14</sup> Patogesnio lyginimo dėlei rytinio arealo tarmių (latgaliečių kalbos) priesagų pavyzdžiai čia pateikiami transponuoti į latvių bendrinės kalbos rašybą.

<sup>15</sup> Su specifine distribucija priesagose, turinčiose balsių la. *ī, ū* vs. *ie, uo* refleksus (žr. § 13).

## 2.2. Morfemų akcentinė vertė

§ 16. Laisvojo kirčio baltų ir slavų kalbose kirčio vietą nulemia žodį sudarančių morfemų akcentinės savybės. Skirtinos dvejopos akcentinės vertės<sup>16</sup> morfemos: stipriosios ir silpnosios. Ši morfonologinė priešprieša dažniausiai kildinama iš senesnės fonologinės aukšto ir žemo tono skiemenų, sudariusių atitinkamas morfemas, priešpriešos. Atitinkamuose (stipriuosiuose resp. silpnuosiuose) skiemenyse pasitaikydavo minėtieji priegaidžių alotonai (žr. § 5).

§ 17. Stipriosios morfemos toliau pateikiamose rekonstrukcijose, jei reikia, žymimos didžiosiomis, silpnosios – mažosiomis raidėmis.

§ 18. Kirtį (autonominį, žr. § 6) žodyje gaudavo pirma stiprioji morfema (resp. jos skienuo, turintis stiprumą nulemiantį fonologinį požymį). Jei žodyje stipriųjų morfemų (resp. skiemenų) nebūdavo, kirtį (automatinį) gaudavusi pirmoji morfema (tiksliau, pirmasis fonologinio žodžio skienuo).

### 2.2. Akcentinės paradigmos

§ 19. Rekonstruojamos dvi kaitomų žodžių akcentinės paradigmos:

- a) baritoninio, t. y. pastovaus kamieninio (autonominio) kirčio (žodžiai su stipriaisiais kamienais), pvz., bl. nom. sg. \**UARN-Ā* : acc. sg. \**UARN-an*;
- b) mobiliojo, t. y. kilnojamojo iš galūnės (stipriōsios) į kamieno (silpnosio) pirmąjį skiemenį kirčio, pvz., nom. sg. \**galū-Ā* : acc. sg. \**galū-an*.

§ 20. **Lietuvių kalboje** abi paradigmos išlikusios kaip, atitinkamai, 1 ir 3 kirčiuotės (pvz., *várn-a* 1 : *galv-à* 3), o dėl Saussure'o dėsnio nukėlus kirtį tam tikrose formose iš neakūtinio kamiengalio į galūnę, iš kirčiuotą neakūtinį kamiengalį turėjusių baritonų susiformavo 2 kirčiuotė (pvz., *rank-à* 2), o iš neakūtinį kamiengalį turėjusių mobiliojo kirčio žodžių – 4 kirčiuotė (pvz., *žiem-à* 4).

§ 21. **Prūsų kalboje** abi bl.-sl. paradigmos buvusios išlaikytos (pvz., bar. *wijr-ai* : mob. *gall-ū*). Būta bandymų teigti prūsų kalboje veikus kirčio perkėlimo dėsnius (pvz., Sausure'o ar Kortlandto dėsnius), dėl kurių turėjusios susiformuoti naujos akcentinės paradigmos, tačiau duomenų šiems dėsniams (taigi ir naujoms akcentinėms paradigmoms) tvirtai pagrįsti neužtenka (plg. Rinkevičius 2009, 85–112).

§ 22. **Slavų prokalbėje** abi bl.-sl. akcentinės paradigmos išlaikytos kaip, atitinkamai, slavų a. p. *a* (pastovus kamieno kirtis, pvz., \**vórn-a* a. p. *a*) ir

<sup>16</sup> Ar „valentingumo“ (žr. išn. 4).

a. p. c (kilnojamas kirtis, pvz., \**golv-á* a. p. c). Po to, kai mobiliojo kirčio žodžių kamienuose išnykusi bl.-sl. priegaidžių opozicija (žr. § 10), o baritonuose kirtis buvo nukeltas į galūnę iš neakūtinio kamiengalio pagal Dybo dėsnį (žr. išn. 8), susiformavo nauja paradigma – a. p. b (vyraujantis galūnės kirtis, kai kuriose formose kirtis kamieno paskutiniame neoakūtiniame skiemenyje, pvz., \**lun-á* ‘mėnulis’, \**pǫrstv* a. p. b)<sup>17</sup>.

§ 23. **Latvių kalboje** kirtis tapo fiksuotas pirmajame žodžio skiemenyje, tad akcentinių paradigmų kaip tokių nebelikę, tačiau skirtumą tarp baritonių ir mobiliojo kirčio žodžių su akūtinu pirmuoju skiemeniu (kitaip sakant, skirtumą tarp stipriojo ir silpnojo akūto, žr. § 5, 11) tebeliudija priegaidžių skirtumai, plg. *vārṅn-a* : *gal̄v-a*.

### 2.3. Priesaginių vardažodžių kirčiavimas

§ 24. Priesaginių vardažodžių (kaip ir kitų išvestinių žodžių) kirčiavimas priklausė nuo dviejų veiksnių: a) priesagos akcentinės vertės; b) pamatinio žodžio akcentinės paradigmos (kitaip sakant, pamatinio kamieno akcentinės vertės). Rekonstruojamos dvejopos vardažodžių priesagos: stipriosios ir silpnosios.

§ 25. Stipriųjų priesagų vediniai visi būdavo baritonai:

- a) pastovaus šaknies (tiksliau, pamatinio kamieno) kirčio, jei pamatinis žodis – baritonas (pvz., lie. *ŪK-ININK-as* 1 ← *ŪK-IS* 1);
- b) pastovaus priesagos kirčio, jei pamatinis žodis – mobiliojo kirčio (pvz., lie. *darb-INIŅK-as* 2 ← *dárĀb-as* 3).

§ 26. Silpnųjų priesagų vediniai būdavo dvejopi:

- a) pastovaus šaknies (pamatinio kamieno) kirčio žodžiai, jei pamatinis žodis – baritonas (pvz., s. lie. *GĒD-ing-as* 1 ← *GĒD-A* 1);
- b) mobiliojo, t. y. kilnojamo iš šaknies (pamatinio kamieno) į galūnę, kirčio, jei pamatinis žodis – mobiliojo kirčio (pvz., s. lie. *náud-ing-as*, *naud-ing-Ā* 3 ← *naud-Ā* 3).

§ 27. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad silpnosios priesagos pačios niekada nebūdavo kirčiuotos: kad ir koks bebūtų pamatinis žodis, visais atvejais kirtį gaudavo šaknis (pamatinis kamienas) arba galūnė. Savo ruožtu stipriosios priesagos vienuose žodžiuose būdavo kirčiuotos, kituose – ne.

§ 28. Laikui bėgant, vedinių kirčiavimo priklausomybė nuo pamatinio žodžio kirčiavimo visose baltų ir slavų kalbose ėmė silpnėti ir pamažu įsigalėti

---

<sup>17</sup> Dėl kitokios sl. a. p. b kilmės plg. išn. 8 ir Stang 1957; Kim 2002; Babik 2012.

dominacinės priesagos, t. y. tokios, kurių visi vediniai būdavo kirčiuojami pagal vieną kurį nors modelį – pastovaus šaknies (pvz., lie. *draūg-išk-as* 1), pastovaus priesagos (pvz., lie. *puš-yn-as* 1) ar kilnojamojo kirčio (pvz., lie. *ámž-in-as*, *amž-in-à* 3<sup>a</sup>) – nepriklausomai nuo pamatinio žodžio kirčiavimo. Tam didelės įtakos turėjo įvykę įvairūs kirčio perkėlimo dėsniai (pvz., Saussure'o dėsnis lietuvių kalboje ar Dybo bei Stango dėsniai slavų kalbose) ir vėlesni išlyginimo pagal analogiją procesai. Dėl šių pakitimų lietuvių kalboje susiformavęs ir naujas daugiaskiemenių žodžių kilnojamojo kirčiavimo tipas – vad. „neomobilieji“ vardažodžiai, kuriuose kirtis šokinėjęs iš galūnės nebe į pirmąjį, bet vidurinį žodžio skiemenį (dažnai priklausantį priesagai), pvz., lie. dial. *puš-yn-as* : *puš-yn-aĩ* 3 (plačiau žr. Stundžia 2010).

#### 2.4. Stipriųjų priesagų kilmė

§ 29. Daugumos (jei ne visų) rekonstruojamų stipriųjų (nedominacinių) priesagų akcentinė vertė yra antrinė, t. y. jos atsiradusios iš ankstesnių silpnųjų, buvusiems kilnojamojo kirčio vediniams virtus pastovaus priesagos kirčio vediniais dėl mažiausiai dviejų žinomų priežasčių:

- Hirto dėsnio (dažniausiai formuluojamo kaip kirčio atitraukimas į skiemenį su tiesiogiai po skiemens pagrindo einančiu laringalu)<sup>18</sup>, pvz., lie. *-úot-as* < bl.-sl. \* *-ót-a-* < post.-ide. \* *-oH-tó-* (plg. Kortlandt 2012, 11 ir lit.);
- vad. „Nikolaevo metatonijos“ – morfemos (resp. ją sudarančio skiemens) akcentinės vertės ir priegaidės pasikeitimo (silpnoji akūtinė → stiprioji cirkumfleksinė) tam tikruose darybos modeliuose (pozicijoje prieš stipriąsias morfemas), pvz., lie. subst. (*nauj*)-*ŪK-as* 2 ← adj. dial. (*nauj*)-*ók-as* 3 < bl.-sl. subst. \* *-ĀK-A-* ← adj. \* *-āk-a-* (plg. Nikolaev 1989; 2014, 153–158, 162–168; Dybo 2006, 239tt.)<sup>19</sup>. Taip atsiradusios stipriųjų vs. silpnųjų priesagų poros, pvz., lie. subst. - *ŪK-as* : adj. *-ók-as*; - *ŪB-Ē* : dial. *-yb-Ā*; - *ĪN-is* : *-in-as*; - *ĪŠK-is* : *-išk-as* etc. (prūsų kalbos pavyzdžius žr. Rinkevičius 2016; latviškus – § 32). Stipriosios priesagos (žvelgiant iš dabartinių kalbų perspektyvos) pasižymi kuriuo ar kuriais nors iš šių požymių, atskiriančių jas nuo silpnųjų atitikmenų:

<sup>18</sup> Naujesnes alternatyvias formuluotes ir interpretacijas žr., pvz., Nikolaev 2012, 38; 2014, 162tt. (plg. ir Kapović 2015, 175tt.); Kim 2002, 130tt.; Babik 2012, 376tt.

<sup>19</sup> Dėl cirkumfleksinės metatonijos plg. ir Stang 1966a, 144tt.; 1966b; Derksen 1996; Larsson 2004; dėl jos ryšio su akcentine verte (veikimo tik silpnosiose morfemose) lie. tarmėse žr. Stundžia 1981; 2018. Plg. taip pat Rinkevičius 2015a, 52tt. ir lit.

- a) minkštuoju priebalsiu (buvusiu jotu), pvz.,  $-\dot{I}N-is < *inijas, -\dot{I}SK-is < *iškijas, -\dot{Y}B-\dot{E} < *-\dot{i}bi\ddot{a}^{20}$  (:  $-in-as, -išk-as, -yb-\dot{A}$ );
- b) kalbos dalimi (daiktavardžiu vietoj būdvardžio), pvz., subst.  $-\dot{O}K-as, -\dot{I}SK-is$  (: adj.  $-\acute{o}k-as, -išk-as$ ), plg. minėtąją kirčio vietos kaitą kito-se ide. kalbose (s. i. subst.  $bh\acute{o}g-a$  : adj.  $bhoj-\acute{a}$ , § 3);
- c) priegaide (cirkumfleksu vietoj akūto), pvz.,  $-\dot{O}K-as, -\dot{Y}B-\dot{E}$  (:  $-\acute{o}k-as, -\acute{y}b-q$ ).

## 2.5 Laukiamos priesagų priegaidės latvių kalboje

§ 30. Latvių kalboje, įsigalėjus fiksuotam žodžio pradžios kirčiui, visos priesagos tapo nekirčiuotos, tad ankstesnį jų akcentinį statusą tegali rodyti tik priegaidės. Atsižvelgiant į aprašytuosius bl.-sl. priegaidžių refleksus latvių kalbos nekirčiuotuose skiemenyse (žr. § 15), lauktinos tokios priesagų priegaidės:

Baltų(-slavų)	Latvių		
	3 priegaidžių tarmės	2 priegaidžių vakarinio arealo pavienės šnekotos	2 priegaidžių rytinio arealo tarmės (latg.)
cirkumfleksinės	~	~ <sup>2</sup>	~ <sup>2</sup>
stipriosios akūtinės (kirčiuotos bent dalyje vedinių)	~ / ^	~ / ~ <sup>2</sup>	~ <sup>2</sup> / ^
silpnosios akūtinės (niekada nekirčiuotos)	^	~ <sup>2</sup>	^

§ 31. Kadangi latvių kalboje išlaikytas skirtumas tarp stipriojo ir silpnojo (įskaitant nekirčiuotą) akūto, bl.-sl. stipriųjų akūtinių priesagų (vienuose vediniuose kirčiuotų, kitose – ne, žr. § 25, 27) refleksai dabartinėje latvių kalboje teoriškai galimi dvejopi: tiek tęstinė (tiksliau, nelaužtinė), tiek laužtinė priegaidė, kurių viena galėjusi būti apibendrinta vienu priesagų vediniams, kita – kitų (atvejų, kad vienoje šnektoje tos pačios priesagos skirtinguose vediniuose būtų paliudytos abi priegaidės, išskyrus vad. „priegaidžių disimiliaciją“, apie kurią žr. § 69, regis, nėra). Ankstesnėje literatūroje dažnai pasitaikydavęs paviršutiniškas latvių kalbos priesagų priegaidžių lyginimas su

<sup>20</sup> Žr. Stang 1966a, 201tt.; Villanueva Svensson 2014a, 169t. (bet kita vertus, plg., pvz., Kortlandt 2018, 179t.).

dabartinės lietuvių kalbos atitikmenų kirčiavimu (kuris irgi dažniausiai būna panašaus apibendrinimo rezultatas) ir nuomonė, kad dabartinės lietuvių kalbos pastovaus kirčio akūtinės priesagos turėtų atitikti tik latvių priesagas su tęstine priegaide, o kilnojamojo kirčio – su laužtine (pvz., la. *-īb-a* priegaidės aiškinimas lyginant su lie. *sod-yb-a* 1, bet ignoruojant tokius atvejus kaip dial. *sod-yb-à* 3 ir pan.) yra pernelyg supaprastintas tyrimo būdas, neatsižvelgiantis į nevienodą vedinių kirčiavimą prokalbėje ir galimus skirtingus to kirčiavimo suvienodinimo kelius atskirose kalbose.

§ 32. Tiesioginiai Nikolaevo metatonijos refleksai latvių kalboje galėtų būti šios priesagų poros su laužtine adj. ir nelaužtine subst. priegaide:

- a) silpnoji akūtinė adj. *-īg-* (pvz., *laīm-īg-s*) → stiprioji cirkumfleksinė subst. *-ĪG-* (pvz., dial. *teter-īg-a*, *Melder-īg-a*);
- b) silpnoji akūtinė adj. *-âk-* (pvz., *lab-âk-s*) → stiprioji cirkumfleksinė subst. *-ĀK-* (pvz., latg. *zēn-âk-s<sup>2</sup>* [*zàn-òak-s<sup>2</sup>*], *bērn-âk-s<sup>2</sup>* [*bàrn-òak-s<sup>2</sup>*], *pūiš-âk-s<sup>2</sup>* [*pūiš-òak-s<sup>2</sup>*])

(žr. Seržants 2003, 114t.; plg. taip pat § 37, 39).

§ 33. Potencišios vienš ar kitš iš dviejų galimų priegaidžių pasirinkimo apibendrinimui priežastys galėjusios būti:

a) morfologinės:

- vad. „latviškoji metatonija“ (žr. § 3) – suvoktina ne kaip fonetinis priegaidės pasikeitimas, o kaip tendencija apibendrinti laužtinę priegaidę būdvardžiams, o tęstinę (nelaužtinę) – daiktavardžiams (vieno iš Nikolaevo metatonijos, žr. § 29, požymių išplėtimas);
- formaliai panašių kitokių žodžių, pvz., dalyvių, kirčiavimo įtaka (plg. partc. *-uôt-s* : adj. *-uôt-s*, žr. § 46);

b) fonetinės:

- tęstinės priegaidės apibendrinimas priesagose (ar jų variantuose) su priebalsiu *j* – tokia distribucija aiškiai matoma veiksmažodžių priesagose (plg. praes./praet. 1 sg. *mazg-âj-u*, *spēl-ēj-u* : inf. *mazg-â-t*, *spēl-ē-t*); tikėtina, kad šis reiškinys galėjęs turėti įtakos ir vardažodžių priesagų, pvz., *-âj-s*, *-ēj-s*, *-tâj-s* priegaidėms (žr. § 60tt.);
- minėtasis laužtinės priegaidės apibendrinimas priesagose su la. *ī*, *ū* refleksais resp. nelaužtinės apibendrinimas priesagose su la. *ie*, *uo* refleksais rytinėse tarmėse (latgaliečių kalboje) (žr. § 13).

Fonetinės priežastys galėjusios veikti istoriškai laukiamų priegaidžių pasikeitimus ne tik buvusių stipriųjų akūtinių priesagų (kuriuose įmanoma bet kuri iš dviejų priegaidžių), bet ir kitų priesagų refleksuose.

### 3. Latvių kalbos vardažodžių priesagos

§ 34. Toliau aptariamoms konkrečių latvių kalbos vardažodinių priesagų priegaidėms ir jų santykis su atitikmenų kitose baltų ir slavų kalbose akcentinėmis savybėmis. Latvių kalbos medžiaga pristatoma remiantis daugiausia ME/EH; Endzelīns 1951 ir Seržants 2003; lietuvių – Stundžia 2014; LKŽ<sup>e</sup>; senųjų tekstų akcentologiniais tyrimais (Skardžius 1935; Zinkevičius 1973; Vidžiūnas 1991; Dybo 2006), taip pat tarmių žodynais ir aprašais (jei vienos ar kitos priesagos tyrimų nesama); prūsų – Rinkevičius 2009; 2011; 2016; slavų – Dybo 1981; 2000. Aptariamoms tik pakankamai gausiai šaltiniuose paliudytos ir pakankamai atitikmenų kitose kalbose turinčios priesagos – (neaptarta priesaga *-uoņ-a*, kurios kitų kalbų atitikmenų kiekis analizei nepakankamas, o santykis su kitiems linksniavimo tipams priklausančiais vediniais reikalautų atskiro nemenkos apimties tyrimo). Taupumo sumetimais analizuojamų konkrečių baltiškų pavyzdžių reikšmės, nesunkiai galimos patikrinti leksikografiniuose šaltiniuose, nesant būtino reikalo, straipsnyje nepateikiamos.

#### 3.1. Būdvardžiai (ir kiti atributiškai vartojami žodžiai)

##### -ād-s

§ 35. Priesagos pirminio akcentinio statuso nustatymą apsunkina jos mažas produktyvumas: ją paprastai turi tik įvardžiai ir iš įvardžių bei skaitvardžių padaryti žodžiai, plg. la. *k-ād-s*, *t-ād-s*, *cit-ād-s*, *viēn-ād-s*, *daž-ād-s*, *sav-ād-s*, *vis-ād-s*, *ab-ēj-ād-s*, *div-ēj-ād-s* *trej-ād-s* (žr. Endzelīns 1951, 391); lietuvių kalboje pavyzdžių dar mažiau, plg. *abej-od-as*, *kit-ód-as* 1, *sav-ód-as*, *vien-ód-as* 1/3, *vien-od-as* 1, *pa-vien-ód-as* 1 (žr. Skardžius 1941, 100; Ambrazas 2011, 94; LKŽ<sup>e</sup>). Visiems latvių kalbos pavyzdžiams būdinga laužtinė, lietuvių – akūtinė priegaidė. Nei latvių laužtinė priegaidė, nei lietuvių apibendrintas pastovus šaknies kirtis formoje *viēn-od-as* 1 (DūnŽ, L) ar neomobilusis kirčiavimas formoje *vien-ód-as*, -à 3 (Kpr, Skp, Č) (galbūt įvestas pagal analogiją iš formų, kuriose kirtis į priesagą atkeltas iš neakūtinės šaknies pagal Saussure'o dėsnį) neprieštarautų spėjimui, kad ši priesaga anksčiau galėjusi būti nedominacinė silpnoji. Tokiu atveju laužtinė priegaidė jos latviškajame atitikmenyje galėtų būti tiesioginis bl.(-sl.) silpnojo akūto refleksas.

##### -īg-s (⇒ subst. -īg-a)

§ 36. Dabartinėje lietuvių kalboje būdvardžių priesaga *-ing-as* funkcionuoja kaip aiškiai dominacinė stiprioji (visuomet kirčiuota) priesaga, plg.

*darb-ing-as* 1, *mad-ing-as* 1, *įspūd-ing-as* 1, *taisykl-ing-as* 1 etc. (žr. Stundžia 2014, 82). Ankstesnę jos vedinių kirčiavimo priklausomybę nuo pamatinio žodžio kirčiuotės (nedominaciją) ir buvusį akcentinį silpnumą tebeliudija palyginti gausūs šakninio (dažniausiai akūtinio) ir neomobiliojo kirčio pavyzdžiai tarmėse bei senuosiuose kirčiuotuose tekstuose (pvz., *báim-ing-as* 1, *pien-ing-as* 1 vs. *dal-ing-as*, -à 3, *gal-ing-as*, -à 3, *gars-ing-as*, -à 3 etc., žr. LKŽ<sup>e</sup>; plg. Dybo 2006, 137tt.; Vidžiūnas 1991, 57tt.; Skardžius 1935, 156t.). Priesagos (akūtinės) kirtis atsiradęs visų pirma dėl nukėlimo pagal Saussure'o dėsnį iš neakūtinio prieš tai einančio šaknies skiemens, o vėliau išplitęs ir kituose žodžiuose. Latvių kalboje būdvardinės priesagos silpnasis akūtas dėsningai išlikęs kaip laužtinė priegaidė, plg. *lāim-īg-s*.

§ 37. Lietuvių kalbos pavieniai daiktavardžiai (paprastai *ija* kamieno) su cirkumfleksu (pvz., *klib-iñg-is*, vv. *Kūl-iñg-is* etc., žr. Skardžius 1941, 121), taip pat reguliarius cirkumfleksas prūsų kalbos žodžiuose (*ija* ir *a* kamieno daiktavardžiuose bei būdvardžiuose, pvz., *naun-īng-s*, *druw-īng-imans* etc.) yra dėsningas Nikolaevo metatonijos (žr. § 29), vykusios nepriklausomai kiekvienoje iš kalbų, rezultatas (plg. Rinkevičius 2016, 133t.). Lauktinas analogiškos metatonijos rezultatas latvių kalboje yra pavieniai daiktavardžiai (žmonių pavardės ar gyvūnų patelių pavadinimai) su tęstine priegaide priesagoje, pvz., dial. *teter-īg-a*, *Melder-īg-a* etc. (plg. § 32).

-**āk-s** (⇒ subst. -*āk-s*<sup>2</sup>)

§ 38. Bendrinėje lietuvių kalboje būdvardžių priesaga *-ók-as* – akūtinė dominacinė stiprioji, t. y. visada kirčiuota, pvz., *ankst-ók-as* 1, *did-ók-as* 1, *rūgšt-ók-as* 1 etc. (plg. Stundžia 2014, 82t.). Ankstesnį jos akcentinį silpnumą rodo neomobiliojo kirčio pavyzdžiai tarmėse, pvz., *dažn-ók-as*, -à 3, *did-ók-as*, -à 3 (Rdm, LKŽ<sup>e</sup>); *ret-ók-as*, -à 3, *sen-ók-as*, -à 3 (Zt, LKŽ<sup>e</sup>; plg. Dybo 2006, 241tt.), ar senuosiuose žodynuose, pvz., *aukšt-ók-as*, -à 3, *ger-ók-as*, -à (Kurschat 1883, 32, 120; plg. ir 1876, 226) (pavyzdžių su kirčiu šaknyje, regis, neišlikę). Akcentinį silpnumą ir nedominaciją taip pat liudija ir slaviskasis priesagos atitikmuo, tiesa, pasitaikantis tik negausiuose vediniuose iš įvardžių, pvz., sl. \**ín-ak-ъ* 'kitoks' a. p. *a* vs. \**k-āk-ъ* 'koks' a. p. *c* (plg. Dybo l. c.; Zaliznjak 1985, 150t.). Laužtinė priegaidė latviškajame atitikmenyje (komparatyvo priesagoje, pvz., adj. *lab-āk-s*) – vėlgi tiesioginis bl.-sl. silpnojo akūto refleksas.

§ 39. Atitinkama daiktavardžių priesaga *-ók-as* dabartinėje lietuvių kalboje yra taip pat dominacinė stiprioji (visuomet kirčiuota), tačiau, kitaip



nei būdvardžių, cirkumfleksinė, pvz., *antr-ōk-as* 2, *nauj-ōk-as* 2 etc. (plg. Stundžia 2014, 86). Priesaga nėra produktyvi, tad nėra paliudyta pavyzdžių, kurie galėtų patvirtinti jos ankstesnį nedominacinį pobūdį, tačiau greičiausiai ji turi būti kildinama iš senesnės cirkumfleksinės nedominacinės stipriosios, savo ruožtu atsiradusios dėl Nikolaevo metatonijos iš būdvardinės akūtinės stipriosios (t. y. adj. *-ōk-* → subst. *-ŌK-*, plg. § 29). Aiškiai nedominacinę stipriąją cirkumfleksinę (= sl. neoakūtinę, žr. § 10) daiktavardžių priesagą galima rekonstruoti slavų prokalbei, pvz., \**jun-āk-ъ* ‘jaunuolis, didvyris’ (> [s.-]kr. dial. *junāk*) a. p. *b* ← *jūnv* ‘jaunas’ a. p. *c*; plg., pvz., Sn o j 2003, 244; plg. dar, pvz., s. ru. *uecm-ák-ъ*, gen. sg. *uecm-ak-á* ‘vienas iš šešių brolių’ a. p. *b* ← *uecmъ* ‘šeši’ a. p. *c*, žr. Zaliznjak 1985, 149; 2014, 469). Laukiamas tokios cirkumfleksinės daiktavardžių priesagos refleksas latvių kalboje matomas ir rytinių tarmių daiktavardžiuose su nelaužtine priegaide priesagoje latg. *zēn-āk-s<sup>2</sup>* [zàn-òak-s<sup>2</sup>], *bērn-āk-s<sup>2</sup>* [bàrn-òak-s<sup>2</sup>], *pūiš-āk-s<sup>2</sup>* [pūiš-òak-s<sup>2</sup>] (plg. § 32).

#### **-aîn-s**

§ 40. Negausiai LKŽ liudijamuose neproduktyviūs lie. būdvardžių priesagos *-ain-as* vediniuose sąlygiškai vyraujantis yra kilnojamas cirkumfleksinės priesagos kirtis (plg. *abag-aîn-as* 4, *akaînas* 4, *ap(v)alaînas* 4, *atžagaraînas* 4, *makaraînas* 4, *retavaînas* 4, *strabalaînas* 4, *stribalaînas* 4, *šakaînas* 4, *vienastaînas* 4), tačiau galimas ir, pvz., pastovus šaknies kirtis (plg. *bóterainas* 1, *óbulainas* 1). Tokie šakninio kirčio atvejai, kuriuose kirtis nenukeltas į priesagą pagal Saussure'o dėsnį (tiek pastovaus kirčio, pvz., *kuñp(a)rainas* 1, *mìglainas* 1, tiek kilnojamojo, pvz., *rùsvainas*, -à 3<sup>b</sup>) irgi liudija priesagos cirkumfleksą. Kita vertus, paliudytas ir vienas atvejis su priesagos akūtu: *pilvóinas* 1.

§ 41. Daiktavardžių priesaga *-ain-is* dažniausiai taip pat būna cirkumfleksinė, tačiau vediniuose vyrauja pastovus priesagos kirtis, pvz., *sald-aîn-is* 2, *saus-aîn-is* 2 etc. (žr. Stundžia 2014, 83). Pasak LKŽ, kai kurie žodžiai turi ir variantus su akūtu, pvz., *saldáinis*, *sausáinis*, *penktáinis*, *kiláinis*, *keveráinis*, *(pa)gentáinis*, *ašmáinis* (subst. ir adj.), *ketvirtáinis* (adj.), *septintáinis* 1 (subst. ir adj.), *smurgáinis*, *šakaráinis* (subst. ir adj.), *šeštáinis*, *tretáinis*, *téváinis*, *žibáinis*. Mažiausiai dviejų žodžių paliudyti ir variantai su šaknies kirčiu, plg. *sáldainis* 1, *tévainis* 1.

§ 42. Latvių kalbos tarmėse produktyvi būdvardinė priesaga *-ain-s* šiaip jau gali turėti abi galimas nekirčiuotų skiemenų priegaides. ME/EH žodyne

paliudytuose pavyzdžiuose akivaizdžiai vyrauja laužtinė, pvz., *ac-aîn-s*, *àus-aîn-s*, *bàrd-aîn-s*, *dařv-aîn-s*, *drūm-aîn-s*, *dūm-aîn-s* etc. (per tūkstantį pavyzdžių)<sup>21</sup>, tačiau plg. ir pavienius atvejus su teštine, pvz., *nuõ-kaîn-aîn-s*, *piêp-aîn-s*, *plaûk-aîn-s*, *plêv-aîn-s*, *sàrņ-aîn-s*, *spûrg-al-aîn-s* (visi iš vieno šaltinio: C. = Cīrulis no Drustiem), *řžlag-aîn-s* (Ranka, † = „veraltet“, t. y. „pasenęs“). Pasak Endzelīno (1951, 325), laužtinė priegaidė būdinga Valmierai, teštinė – Drustams; pastarosios latgalietiškas atitikmuo nelaužtinė <sup>˘2</sup> – Lizumui, Susėjai ir kt. Variacija  $\tilde$  (latg.  $\tilde{}$ ) vs.  $\hat{}$  (priklusomai nuo šnektos) galima visuose trijuose pagrindiniuose priegaidžių sistemų arealuose (daugiau pavyzdžių žr. Seržants 2003, 112). Mažiau produktyviūs daiktavardžių priesagos *-ain-is* vediniai ME/EH taip pat paliudyti su abiem galimomis priegaidėmis: dažniau su laužtine, pvz., *spaļv-aîn-is*, *meļn-aîn-is*, *bàrd-aîn-is*, *mež-aîn-is* etc. (iš viso 47 pavyzdžiai), tačiau retkarčiais ir su teštine, pvz., *ruõg-aîn-is*, *stūr-aîn-is*, *çelm-aîn-is*, *gar-aîn-is* etc. (iš viso 10 pavyzdžių, iš jų 7 pažymėti kaip „pasenęs“). Norminiame LVPPV žodyne abiejose priesagose sistemiškai žymima ta pati – laužtinė – priegaidė (pvz., adj. *ruõg-aîn-s* : subst. *ruõg-aîn-is* etc.).

§ 43. Visą šią sudėtingą distribuciją išpainioti ir pateikti visiškai patikimą priesagos akcentinio statuso rekonstrukciją kažį ar įmanoma, tačiau patikimiausia, ko gero, rekonstruoti silpnąją akūtinę būdvardžių priesagą *\*-aîn-a-* (ją verčia rekonstruoti lie. adj. *-ain-as* kilnojamasis kirtis ir la. laužtinė priegaidė) ir iš jos išvestą stipriąją cirkumfleksinę *\*-AÎN-ija-* (ją liudija lie. *-aîn-is* cirkumfleksas, dalies la. vedinių teštinė priegaidė [visų pirma aktualiose vakarinio 2 priegaidžių arealo šnektose, žr. § 14], taip pat Nikolaevo metatonijos požymiai abiejose rytų baltų kalbose: daryba adj. → subst. ir *ija* kamienas). Vėliau nepriklausomai kiekvienoje iš kalbų galėjusios būti apibendrintos produktyvesnių priesagų priegaidės: lietuvių kalboje ir dalyje latvių tarmių daiktavardžių cirkumfleksas perkeltas būdvardžiams; likusiose latvių tarmėse – atvirkščiai, būdvardžių laužtinė priegaidė perkelta daiktavardžiams. Latvių kalboje, jei daiktavardžiai daromi tiesiogiai iš atitinkamų būdvardžių (pvz., adj. *îs-mat-aîn-s* → subst. *îs-mat-aîn-is*, adj. *daũdz-kāj-aîn-s* → subst. *daũdz-kāj-aîn-is* ir pan.), sinchroniškai nemotyvuotą pamatinio žodžio priesagos priegaidės pakeitimą netgi būtų sunku ir įsivaizduoti.

<sup>21</sup> Bent jau dalyje pavyzdžių laužtinė priegaidė, regis, žymėta, grynai mechaniškai, plg. visų pirma atvejus, kuriuose nepažymėta kirčiuoto skiemens priegaidė, pvz., *kuok-aîn-s*, *ķipsl-aîn-s*, *krumbak-aîn-s* etc. Dėl pavyzdžių skaičiaus netikslumo plg. išn. 24.

## -uōt-s

§ 44. Bendrinėje lietuvių kalboje būdvardžių priesaga *-uot-as* yra dominacinė, visuomet kirčiuota, akūtinė, pvz., *grūd-uot-as* 1, *milt-uot-as* 1, *šėšėl-iuot-as* 1 etc. (žr. Stundžia 2014, 83). Tarmėse fiksuojami dar gana gausūs šakninio kirčio vediniai (paprastai iš 1 kirčiuotės pamatinių vardžodžių, bet ne tik) liudija jos ankstesnę nedominaciją, pvz., *kául-uot-as* 1, *milt-uot-as* 1, *pién-uot-as* 1, *várp-uot-as* 1 etc. Nesant patikimų kilnojamojo (taip pat ir neomobiliojo) kirčio pavyzdžių<sup>22</sup>, priesaga rekonstruojama kaip stiprioji akūtinė (plg. Dybo 2006, 227t.), vadinasi, vediniuose iš mobiliojo kirčio žodžių ji būdavusi nuo seno (dar iki pradedant veikti Saussure'o dėsniai) kirčiuota, o pagal Saussure'o dėsnį kirtį prisitraukusi tik vediniuose iš 2 kirčiuotės pamatinių žodžių (kitaip nei, pvz., priesaga *-ing-as*, žr. § 36). Senojo priesagos kirčio atsiradimas (vediniuose iš mobiliojo kirčio žodžių) paprastai aiškinamas Hirto dėsniu (žr. § 29).

§ 45. Daiktavardžių dominacinė (visuomet kirčiuota) cirkumfleksinė priesaga *-uōt-is* (plg. Stundžia 2014, 84) sinchroniniame lygmenyje primena analogiškas metatonines priesagas *-aĩn-is*, *-iĩng-is*, pr. *-ĩng-is* etc. (žr. § 37, 41), tačiau istoriškai jos cirkumfleksas greičiausiai yra kitokios kilmės ir yra sietinas ne tiek su (santykinai) ankstyva Nikolaevo metatonija, kiek su vėlesne – jau grynai lietuviška – analogija pagal gatavą modelį adj. *-ĩng-as* → subst. *-iĩng-is*; adj. *\*-aĩn-as* → subst. *-aĩn-is* etc. (nebepriklausomai nuo pamatinio žodžio kirčiavimo). Vėlyvą priesagos *-uōt-is* cirkumflekso (ir viso jos vedinių kirčiavimo modelio) kilmę liudija aplinkybė, kad nesama užfiksuota (bent jau nepavyko rasti LKŽ ar kituose šaltiniuose) nė vieno kitaip kirčiuojamo pavyzdžio (pvz., šakninio kirčio, analogiško tokiems atvejams kaip *sáldainis* 1, *tévainis* 1, plg. § 41).

§ 46. Jei būdvardžių priesaga nuo seno buvusi stiprioji, taigi kartais kirčiuota, kartais ne, jos latviškojo reflekso *-uōt-s* laužtinė priegaidė (pvz., *zar-uōt-s*) interpretuotina kaip apibendrintas nekirčiuotas priesagos variantas. Įtakos būtent šio varianto pasirinkimui galėjo turėti:

---

<sup>22</sup> Beveik visi (9 iš 10) LKŽ paliudyti neomobiliojo kirčio pavyzdžiai kelia įtarimą, nes yra tik iš vieno šaltinio – J. Šlapelio žodyno (jame, beje, beveik visų priesagų vediniai turi pavyzdžių su kilnojamoju kirčiu). Dešimtmatis pavyzdys, – vienintelis paliudytas keliose gyvose tarmėse, – *važiúotas*, -à 3 (Kp, Mlk), nuo visų kitų žodžių su *-uot-as* skiriasi ir kitais aspektais, pvz., daryba – jis yra bene vienintelis aiškus dalyvinės kilmės deverbatyvas (galima, pvz., spekuliuoti apie kilnojamojo kirčio nepriesaginių dalyvių kirčiavimo įtaką ar ieškoti kitokių anomalaus jo kirčiavimo priežasčių).

- a) „latviškoji metatonija“ (žr. § 33), t. y. tendencija apibendrinti būdvardžių priesagoms laužtinę priegaidę (istoriškai – nekirčiuotą akūtinę priesagą), daiktavardžiams – tęstinę (istoriškai – cirkumfleksinę ar kirčiuotą akūtinę priesagą) (lietuvių kalboje buvo apibendrintas kirčiuotas variantas, nes po kirčio nukėlimo pagal Saussure'o dėsnį jis tapo dažnesnis nei nekirčiuotas). Priešingas šios „metatonijos“ rezultatas galėtų būti du daiktavardžiai su tęstine priegaide: *ak-uôt-s* (plg. lie. *ak-úot-as* 1, bet ir *ak-úot-as* 3, *āk-uot-as* 3<sup>b</sup>) ir *av-uôt-s*. Prozodinė priesagų diferenciacija pagal kalbos dalį, regis, šiuo atveju apsaugojo net nuo laužtinės priegaidės apibendrinimo priesagoje su balsio la. *uo* refleksu rytinėse tarmėse (plg. § 13, 33), plg. latg. adj. *zar-uôt-s* [*zor-ût-s*] : subst. *ak-ùot-s*<sup>2</sup> [*ok-ût-s*<sup>2</sup>] (plg. Seržants 2003, 94, 106);
- b) priesagos *-uô-* veiksmažodžių dalyvių, kurių dalis galėjo būti reinterpretuota kaip būdvardžiai su priesaga *-uot-*, kirčiavimo įtaka (visų veiksmažodžių bendratyse ir iš jų padarytose formose didžiojoje daugumoje tarmių taip pat apibendrinta visų priesagų laužtinė priegaidė, plg. § 33 ir LVDAF, 35, 106t., 199, 272, žml. 9, 82), plg. verb. inf. *męd-uô-t* (: praes., praet. 1 sg. *męduôju*) → partc. praet. pass. *męd-uô-t-s* (plg. ir *mazg-â-ts*, *spěl-ê-ts*, *rakst-î-ts*) → adj. *męd-uôt-s*.

### 3.2. Daiktavardžiai

#### -īb-a

§ 47. Dabartinėje lietuvių kalboje daiktavardžių (anksčiau ir būdvardžių, o iš pradžių greičiausiai tik būdvardžių, plg. Skardžius 1941, 92) darybos priesaga *-ýb-a* – dominacinė stiprioji (visada kirčiuota) akūtinė, pvz., *daug-ýb-a* 1, *gam-ýb-a* 1, *kūr-ýb-a* 1 etc. (žr. Stundžia 2014, 82). Pavieniais atvejais tarmėse paliudytas pastovus šaknies kirtis (pvz., *áug-yb-a* 1 Slnt, *gýv-yb-a* 1 J, Slnt, Ms, *kárs-yb-a* 1 Žml, Vks, Gršl, *skáid-yb-a* 1 Š (LKŽ<sup>e</sup>), *lýg-yb-a* Tg (Skardžius 1941, 91). Visi šie atvejai (išskyrus *gýv-yb-a* J) užfiksuoti šiaurės žemaičių šnektose, jų kirčiavimui (pirmajame skiemenyje) įtakos galėjusi turėti ir latvių kalba, kurioje aptariamoji priesaga produktyvesnė. Tai ypač tikėtina bent jau žodžio *lābyba* 1, *lābyba* 1 Brs, Šts (greta *labýba* NdŽ) atveju dėl nenukelto pagal Saussure'o dėsnį kirčio (plg. ir aiškius letonizmus: *lèpnyba* 1 Vgr, *liecyba* M, S.Dauk. < la. *lepñiba*, *licēba*). Kilonojamojo kirčio variantus turi tik trys LKŽ paliudyti žodžiai: *sald-yb-à* Zt, *sod-yb-à* K, Rtr, *tik-yb-à* K (greta *sald-ýb-a* 1 [taip pat ir Zt], *sod-ýb-a* 1, *tik-ýb-a* 1). Visų jų priegaidė neaiški – LKŽ nurodyta jų 2 kirčiuotė nebū-

tinai teisinga: žodžių *sod-yb-à*, *tik-yb-à* priesagos priegaidė F. Kuršaičio žodyne iš tiesų nenurodyta (žr. Kurschat 1883, 394, 456), o Zietelos šnektos *sald-yb-à* priesagoje cirkumfleksas irgi sunkiai tikėtinas dėl toje pačioje šnektose vartojamo *sald-ýb-a* (plg. Vidugiris 2004, 167). Remiantis šiais kilnojamojo kirčio reliktais, taip pat visuotinai paliudyta akūtinė priegaidė, galima atsargiai spėti, kad priesaga anksčiau galėjusi būti silpnoji akūtinė (drąsiai tą spėja, pvz., Dybo 2006, 150tt.), o priesagos kirtis visų pirma atsiradęs dėl Saussure'o dėsnio ir vėliau išplitęs (plg. § 28, 36).

§ 48. Produktvy d a i k t a v a r d ž i ų (ir tik daiktavardžių) priesaga *-yb-é* bendrinėje kalboje – taip pat dominacinė stiprioji (visuomet kirčiuota) akūtinė, pvz., *grož-ýb-é* 1, *kvail-ýb-é* 1, *sald-ýb-é* 1 etc. (plg. Stundžia 2014, 85). Tarmėse galimos abi priegaidės: cirkumfleksas pietinių vakarų aukštaičių (įskaitant, pvz., F. Kuršaičio žodynus), bet akūtas kitose tarmėse (įskaitant, pvz., M. Daukšos tekstus) (plg. Senn 1939). Tarmėse su šakniniu kirčiu paliudyta, pvz., *báis-y-bé* 1 Ds, *dáug-yb-é* 1 Ds, *gýv-yb-é* 1 Škn, Ms, *kláik-yb-é* 1 Kp (greta *klaik-ýb-é* Kp), *lýg-yb-é* 1 Skr, Grl, Gs, Pžrl, Msn (žr. LKŽ<sup>e</sup>). Daukšos tekstuose nuosekliai šakniniu kirčiu kirčiuojami du žodžiai: *rúst-yb-é*, *výresn-yb-é*; kitų žodžių šakninis kirtis pasitaiko kaip variantas šalia gerokai dažnesnio priesaginio: *vién-yb-é*, *áukšt-yb-é*, *sárg-yb-é*; ypač atkreiptinas dėmesys į palyginti dažnus (dažnesnius nei kitų akūtinių priesagų vedinių atvejais) žodžius su neakūtinė šaknimi, t. y. nenukeltu į priesagą pagal Saussure'o dėsnį kirčiu: *bjaūr-yb-é*, *drāqs-yb-é*, *kañtr-yb-é*, *suñk-yb-é*, *šviēs-yb-é*, *vaĹn-yb-é*, *gēr-yb-é* (*gēr-yb-é?*), *teīs-yb-é* (*teīs-yb-é?*) (plg. Skardžius 1935, 114; Dybo 2006, 218tt.; LKŽ<sup>e</sup>, s. v. v.), *gāl-yb-é* (1605 m. katekizmas, žr. Zinkevičius 1973, 49). Pavieniais atvejais senuosiuose tekstuose liudijamas ir kilnojamas kirtis: plg. Daukšos gen. pl. *švies-yb-ėjė*, *pikt-yb-ių*, *tams-yb-ių* etc., 1605 m. katekizmo *did-yb-ėš*, *gēr-yb-ėsù*, *padeng-yb-ių*, *stipr-yb-ėš* (kilnojamąjį kirtį šiame šaltinyje turi 4 ir 6 paliudytų vedinių, žr. Zinkevičius 1973, 48t.).

§ 49. V. Dybo spėjimu (l. c.), priesagoje *-yb-é* senesniu laikytinas cirkumfleksas<sup>23</sup>, o pati priesaga rekonstruotina kaip nedominacinė stiprioji, atsiradusi iš silpnosios akūtinės *-yb-a* dėl Nikolaevo metatonijos. Cirkumflekso senumo naudai liudytų ir minėtasis palyginti dažnas kirčio išlaikymas neakūtinėje šaknyje. Akūtas, o retkarčiais ir kilnojamas kirtis, į priesagą *-ýb-é* įsivesti vėliau, dėl silpnosios priesagos *-ýb-a* poveikio. Pastarajai priesagai beveik

<sup>23</sup> Priešingą nuomonę žr., pvz., Vidžiūnas 1991, 53.

išnykus būdvardžiuose ir likus tik sudaiktavardėjusioms jų fem. formoms, abi priesagos ne vienu atveju turėjo vieną kitą dubliuoti (plg. *gývyba* ‘gyvybė’ : *gývýmē* ‘id.’), tad neišvengiamai ir viena kitą veikti.

§ 50. Latvių kalboje priesaga (tik daiktavardžių) *-īb-a*, pasak Endzelīno (1951, 392), priklausomai nuo tarmės, gali turėti abi nekirčiuotų skiemenų priegaides t. y. *-īb-a* ir *-īb-a* (latg. *-eīb-a*). Dauguma atvejų su laužtine priegaide galbūt yra nerelevantiški, kadangi dauguma Endzelino paminėtų vietovių, kurioms būdinga *-īb-a* (latg. *[-eīb-a]*), yra iš rytinės Latvijos, kurioje galimas visuotinis laužtinės priegaidės apibendrinimas balsio *ī* refleksė (žr. § 13, 33), tačiau pora vietovių yra ir iš trijų priegaidžių arealo (pvz., Valmiermuiža, Jaunpils). ME/EH žodyne nuosekliai žymima tęstinė priegaidė (keli šimtai pavyzdžių<sup>24</sup>) ir vos keletu atvejų – laužtinė: *izliel-īb-a*, *kail-īb-a*, *līdzciet-īb-a*, *narvest-īb-a* (nė vienas jų nėra visiškai patikimas dėl neaiškaus šaltinio).

§ 51. La. priesagos variantai tiek su laužtine, tiek su tęstine priegaide, o ypač tęstinė priegaidė aktualesiose vakarinio 2 priegaidžių arealo šnektose (žr. § 14), skatina rekonstruoti stipriąją akūtinę priesagą, kurios nepatvirtina tradicinė lie. *-yb-a* akcentinė rekonstrukcija (plg. § 49).

#### **-niēk-s (-niēc-e); -nīc-a**

§ 52. Nepaisant tam tikrų fonetinių neaiškumų, priesaga la. *-niēk-s* (plg. ir variantus *-inieks*, *-enieks*, žr. Endzelīns 1951, 361tt.), vienaip ar kitaip sietina / gretintina su lie. *-inỹk-as* (*-enỹk-as*, *-iniņk-as*, *-eniņk-as*), pr. *-enīk-* (K), *-inīk-* (E), sl. *\*-vniċ-v*. Rekonstruotina forma bl.-sl. *\*-ineik-a-* (ar bl. *\*-inaik-a-*, plg. Seržants 2003, 102), o bl. variantai su balsiu *ī* dažnai aiškiami slavų kalbų poveikiu (plg. Ambrazas 2000, 123tt.; Matasović 2014, 134t.). Rekonstrukciją bl.-sl. *\*-inīk-a-*, neįtraukiančią latvių kalbos duomenų, žr. Dybo 2009, 35. Lie. variantams *-iniņk-*, *-eniņk-* greičiausiai būdingas vėlyvas balsio *ī* pakeitimas dvigarsiu *in* (plg. Ambrazas ibid.), tad kažgi ar jie gali būti kartu su la. *-nīc-a* kildinami iš r. bl. *\*-inink-* (pace Seržants ibid.).

§ 53. Visose giminiškose kalbose ši priesaga turėjusi būti nedominacinė stiprioji cirkumfleksinė. Tokį pobūdį lietuvių kalboje ji iš dalies išsaugojusi ir iki šių dienų (žr. § 25; plg. Stundžia 2014: 94; s. lie. pavyzdžius žr. Skar-

---

<sup>24</sup> Iš viso 1310 žodyno elektroninės versijos (<http://www.tezaurs.lv/mev/>) lizdų, kurių antraštiniai žodžiai baigiasi *-iba* (įskaitant ir keliskart pasikartojančius žodžius [pvz., tas pats žodis ME ir EH dalyse], taip pat potencialius ne priesagos *-īb-a* vedinius ir gausias elektroninės žodyno versijos klaidas).

džius 1935, 53tt.; Vidžiūnas 1991, 92tt.; Dybo 2006, 214tt.). Dėl prūsiškojo atitiktens kirčiavimo žr. Rinkevičius 2011; dėl slaviškojo – Dybo 1981, 187t.; 2000, 147tt. Cirkumfleksą dėsningai tęsia ir tęstinė priegaidė latvių 3 priegaidžių tarmėse (pvz., *sàim-niēk-s*) resp. netęstinė atitinkamos vakarinio 2 priegaidžių arealo šnektose (pvz., *piēguļ-niēk-s<sup>2</sup>*, plg. § 14). Rytinių tarmių nelaužtinė priegaidė tiesiogiai tęsia senąjį cirkumfleksą nepriklausomai nuo § 13, 33 minėtosios (mor)fonologinės tendencijos.

§ 54. Priesaga yra sudėtinė, t. y. bl.-sl. \*-ine-ika- ar \*-in-ika-. Jos antrajame, kirčiuotame, komponente, priklausomai nuo kilmės interpretacijos, galima įžvelgti silpnąją akūtinę priesagą bl.-sl. \*-ik-, virtusią stipriąja cirkumfleksine dėl Nikolaevo metatonijos (plg. Dybo 2009, 35), arba stipriąją \*-ik-, kurios trumpasis balsis *i* su prieš taiėjusiu kitu trumpuoju balsiu dėsningai suformavę neakūtinį dvigarsį. Dėl bl.-sl. \*-ik- stiprumo plg. sl. stipriąją \*-bc-*ь* (žr. Dybo 1981, 146tt.; 2000, 98tt.) ir lie. kirčiuotą *-ik-as*, pvz., *did-ik-as 2* (žr. Stundžia 2014, 80) (silpnosios neakūtinės priesagos – anksčiau niekuomet nekirčiuotos ir negalėjusios prisitraukti kirčio pagal Saussure'o dėsnį – vediniuose dabartinėje kalboje galėjo būti apibendrintas tik nekirčiuotas variantas, kaip yra, pvz., buvusių nedominacinių silpnųjų priesagų *-išk-as* ar *-in-as* atveju).

§ 55. Latvių kalboje, be priesagos *-niēk-s* (: fem. *-niēc-e*), su kuria prapras-tai sudaromi vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (pvz., *darb-iniēk-s*, fem. *darb-iniēc-e*), esama ir priesagos (tik fem.) *-nīc-a* (rytinėse tarmėse *-nīc-a*, plg. § 13, 33)<sup>25</sup>, su kuria dažniausiai sudaromi vietų pavadinimai (pvz., *darb-nīc-a*), o rytinėse tarmėse ji pakeitusi vedinių su *-niek-s* fem. formas (plg. latg. masc. *sàim-iniēk-s<sup>2</sup>* [*sàim-inik-s<sup>2</sup>*] : fem. *sàim-inīc-a<sup>2</sup>* [*sàim-inēc-a<sup>2</sup>*], bet la. masc. *sàim-niēk-s* : fem. *sàim-niēc-e*). Ji tikslaus atitiktens lietuvių kalboje neturi<sup>26</sup>, bet galėtų būti siejama su sl. \*-bnīc-a (šios įtaka gali būti aiškinama latvių priesagos formalioji pusė ir didesnis paplitimas rytinėse tarmėse). Ši slavų priesaga (kaip ir jos sudėtyje esanti *-īc-a*) – stiprioji akūtinė, besiskirianti kirčiavimu nuo masc. \*-inīk-*ь* (žr. Dybo 1981, 172; 2000,

<sup>25</sup> Slavizme la. *baznīca*, atėjusiam per rytinių tarmių tarpininkavimą, laužtinė priegaidė yra visose tarmėse.

<sup>26</sup> Lietuvių kalboje vietų pavadinimai daromi su ta pačia (resp. tas pačias akcentines savybes turinčia) priesaga *-iniñk-as* (: fem. *-iniñk-ė*), kaip ir vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (plg. Ambrasas 2000, 65t.). Pavienių senuosiuose raštuose paliudytų priesagos *-inyka* vedinių (pvz., *daržinyka*, *pagalbinyka*, *ibid.*, 72) kirčiavimas neaiškus.

132t.)<sup>27</sup>. Jei tokio akcentinio skirtumo tarp priesagų būta ir latvių prokalbėje, tuomet la. *-nīc-a* būtų apibendrinta tęstinė priegaidė kaip kirčiuotas stipriojo akūto variantas (taip pat ir atitinkamose vakarinio 2 priegaidžių arealo šnektose, kur tęstinė priegaidė negali atitikti cirkumflekso [plg. § 14t.], pvz., *cepl-enīc-a*, plg. Seržants 2003, 101), o latg. *-nīc-a* – laužtinė, kaip nekirčiuotas (veikiant bendrai tendencijai, plg. § 13, 33, arba kaip tik sudarant prielaidas jai atsirasti).

### **-iēt-is**

§ 56. Lietuvių kalbos priesaga *-iēt-is* – dominacinė stiprioji (visada kirčiuota) cirkumfleksinė, vediniai kirčiuojami pastoviu priesagos kirčiu, pvz., *miest-iēt-is* 2, *ryt-iēt-is* 2, *valst-iēt-is* 2 etc. (plg. Stundžia 2014, 84). Kelių LKŽ liudijamų išimčių (*pipīr-g-iet-is* 1, *vók-iet-is* 1, *vok-iet-ys* 3<sup>a</sup>, *av-iet-ys* 3<sup>b</sup> – pastarieji du žodžiai iš visų kitų išsiskiria ir tuo, kad yra sinchroniškai darybiškai neskaidūs) nepakanka aiškesnei jos vedinių kirčiavimo istorijai nustatyti. Kad ir kaip bebūtų, lie. cirkumfleksas tiesiogiai atitinka tęstinę priegaidę latviškajame priesagos atitikmenyje (pvz., *taut-iēt-is*) trijų priegaidžių tarmėse resp. netęstinę atitinkamose vakarinio 2 priegaidžių arealo šnektose (pvz., *puól-iēt-e<sup>2</sup>*) (plg. Seržants 2003, 98t.)<sup>28</sup>, tad abiejų kalbų priesagos gali būti kildinamos iš rytų baltų stipriosios (jau dominacinės ar dar ne) cirkumfleksinės *\*-ē̃t-īs*<sup>29</sup>. Rytinėse latvių tarmėse matoma nelaužtinė

<sup>27</sup> Pasak Matasovič 2014, 133tt., čia esama skirtingos kilmės priesagų, t. y. fem. *\*-in-īk-ā* : masc. *\*-in-eik-a-*.

<sup>28</sup> Endzelīnas (1951, 388) mini ir variantą su laužtine priegaide, t. y. *-iēt-is*, iš kai kurių rytinių šnektų (Lejasciems, Lizums ir kt.). Konkretūs pavyzdžiai, tiesa, nefiksuojami nei ME žodyne, nei Seržanto (2003, 98) pateikiamoje tarmių medžiagoje. Laužtinė priegaidė čia, beje, prieštarautų aptartajam rytinių tarmių dėsningumui apibendrinti nelaužtinę priegaidę priesaginiuose skiemenyse su *-ie-* (žr. § 13, 33).

<sup>29</sup> Tolimesnė šios priesagos kilmė, o juo labiau kirčiavimo istorija, problemiška. R. bl. *-iet-is* greičiausiai nereikėtų atsieti nuo priesagos *-ait-is*, su kuria ji gali būti susijusi balsių kaitos (bl. *\*ei* : *\*ai*) arba reguliaraus fonetinio atitikimo santykiu (bl. *\*ai*, *\*ei* > r. bl. *\*ē* > lie., la. *ie*, plg., pvz., Stang 1966a, 52t.; dėl šio pakitimo santykio su kirčiu plg., pvz., Osion 2011 ir lit.). Bendrinėje lietuvių kalboje ši priesaga – dominacinė stiprioji akūtinė (plg. Stundžia 2014, 85, 95), tarmėse (iš dalies ir bendrinėje kalboje) pasitaiko ir priesagos cirkumfleksas (pvz., dial. *mergaitė* 2, bk. *žemaitis* 2 etc.), rečiau – pastovus šaknies (pamatinio kamieno) kirtis (pvz., *brólaitis* 1, *kálvaitis* 1, *várnaitis* 1, *velýkaitis* 1 etc.). Visi latvių kalbos pavyzdžiai su *-ait-is* ME/EH paliudyti be priegaidės ženklų. Spėjant, kad dvibalsis *-ai-* (resp. *-ie-*) galėtų būti siejamas su ide. loc. sg. galūne *\*-oi* (plg. Weiss 2006, 266), priesagoje būtų lauktinas cirkumfleksas.



priegaidė (pvz., latg. *tàut-iet-s<sup>2</sup>* [*tàut-ìt-s<sup>2</sup>*]) tuomet dėsningai tęsia senąjį cirkumfleksą, nepriklausomai nuo § 13, 33 minėtosios tendencijos.

### **-it-is**

§ 57. Lietuvių kalbos deminutyvinė daiktavardžių ir būdvardžių priesaga *-ýt-is* – dominacinė stiprioji (visada kirčiuota) akūtinė, plg. *šun-ýt-is* 1, *žqs-ýt-is* 1, *maž-ýt-is* 1 etc. (žr. Stundžia 2014, 85). Vakarų aukštaičiams kauniškiams būdingas priesagos cirkumfleksas, plg. *ant-ýt-is* 2 Gs, *av-ýt-is* 2 Plv, *broł-ýt-is* 2 NdŽ, *šitok-ýt-is* Snt, Vlkv, *šun-ýt-is* 2 Gs, Mrj, Br, Šk, Plk, *žmogel-ýt-is* 2 Jrk103 (žr. LKŽ<sup>e</sup>) (plg. ir priesagos dial. *-ẏb-ė* cirkumfleksą, žr. § 48; kita vertus, plg. *-ýt-is* akūtą Kuršaičio darbuose, žr., pvz., Kurschat 1876, 165). Kitokių reikšmių vediniuose cirkumfleksas paliudytas ir plačiau, plg. visų pirma audeklų pavadinimus *aviž-ýt-is* 2, *blak-ýt-is* 2, *egl-ýt-is* 2 etc., taip pat žmonių pavadinimus pagal gyvenamąją vietą *šiaul-ýt-is* 2, *veliuon-ýt-is* 2. Pastovų šaknies (pamatinio kamieno) kirtį turi tik *šark-yt-is* 1, *šešūol-yt-is* 1, *vók-yt-is* (greta *vok-yt-ys* 3<sup>a</sup>, fem. *vok-ýt-ė* 2, plg. *vók-iet-is* 1 : *vok-iet-ys* 3<sup>a</sup>, žr. § 56). Priesagos kirčiavimo kilmė neaiški. Atsižvelgiant į greta egzistuojančią neproduktyvią būdvardžių priesagą *-ýt-as* (plg. *ak-ýt-as* 1, *aus-ýt-as* 1, *dant-ýt-as* 1 : *ánkšt-yt-as* 1, *gélž-yt-as* 1, *kiáur-yt-as* 1, žr. LKŽ<sup>e</sup>; Skardžius 1941, 355, Ambrazas 2011, 89), galima spekuliuoti apie panašią raidą kaip ir priesagų *-ẏb-a(s)* : *-ẏb-ė/-ẏb-ė* atveju (žr. § 49).

§ 58. Latvių produktyvi<sup>30</sup> deminutyvų darybos priesaga *-it-is* šiaip turi tęstinę priegaidę 3 priegaidžių tarmėse (pvz., *brāl-it-is*), t. y. stipriojo akūto arba cirkumflekso refleksą, netęstinę atitinkamose 2 priegaidžių arealo šnektose (pvz., dial. *brāl-it-s<sup>2</sup>*), t. y. bet kurios įmanomos priesagos refleksą, ir laužtinę rytinėse tarmėse (pvz., *brāl-it-s<sup>2</sup>* [*brùol-eit-s*]), t. y. stipriojo arba silpnojo akūto refleksą arba apibendrinimo balsio la. *ī* refleksė rezultata (plg. § 13–15, 30–33). Tiksliai rekonstruoti pirminį akcentinį statusą, esant tokiai padėčiai, neįmanoma. Kadangi 3 priegaidžių arealo tęstinė priegaidė neleidžia rekonstruoti silpnosios akūtinės priesagos, situacija lieka tokia pati kaip lietuvių kalboje: potencialiai rekonstruoti galima tik arba stiprųjų akūtą (plg. lie. *-ýt-is*), arba metatoninį cirkumfleksą (plg. lie. dial. *-ẏt-is*). Slavų stiprioji akūtinė priesaga \**-itj-b* (žr. Dybo 1981, 173t.; 2000, 133t.) patvirtintų pirmąjį variantą.

<sup>30</sup> Su priesaga *-it-is* reguliariai daromi deminutyvai iš *ija* ir *ē* kamienų daiktavardžių.

## -ėns

§ 59. Dabartinėje lietuvių kalboje daiktavardžių priesaga *-ėn-as* (masc.) – dominacinė stiprioji (visada kirčiuota) akūtinė, pvz., *mešk-ėn-as* 1, *sūn-ėn-as* 1, *varn-ėn-as* 1 etc. (jei žodžiai turi abiejų giminių formas, fem. formos su *-ėn-ė* automatiškai gauna masc. formų kirčiavimo modelį, pvz., *kupišk-ėn-as*, *-ė* 1) (žr. Stundžia 2014, 82)<sup>31</sup>. Senesnę šaknies kirtį (nedominacijos pėdsakus) tarmėse išsaugoję yra *birž-ėn-as* 1, *bról-ėn-as* 1, *rýkšt-ėn-as* 1, *k(i)úl-ėn-as* 1, *žiurk-ėn-as* 1 (LKŽ<sup>e</sup>)<sup>32</sup>. Kilnojamąjį (neomobiliųjį) kirtį teturi tik kai kurie žemaičių mėšų pavadinimai su *-ėn-a*, ko gero, pakeitę ankstesnius žodžius su *-ien-a* (plg. Skardžius 1941, 239; Ambrazas 2010, 57; LKA 2, 129, žml. 111) (matyt, ne be interferencijos su aukštaitiškais formomis: lie. *-ėn-a* žemaičiuose fonetiškai virtęs *-ien-a*, žr. Zinkevičius 1966, 74, 479) ir, matyt, išsaugoję šių kirčiavimą (tik gen. sg. formoje), plg. žem. *kiaul-ėn-a* [*k̄aul-iēn-a*], gen. sg. *kiaul-ėn-ōs* [*k̄aul-iēn-ūos*]<sup>33</sup> (plg. aukšt. *kiaul-ien-à* 3 : *kiaul-iēn-a* 1, žr. § 68). Priesagos *-ien-a* vedinių kirčiavimo poveikiu, matyt, aiškintinas ir vienintelio ne vien žemaičiams būdingo varianto *vel-ėn-à* 3 (greta *vel-ėn-a* 1) kirčiavimas (LKŽ duomenimis, jis dar paliudytas Obeliuose ir Druskininkuose [plg. *velėnà* DrskŽ, 448], taip pat Kuršaičio darbuose<sup>34</sup>). Nesant patikimų kilnojamojo kirčio pavyzdžių, logiška šioje priesagoje rekonstruoti stiprujį akūtą, kurį vienareikšmiškai patvirtina ir

<sup>31</sup> Plg. ir kelis LKŽ pavyzdžius su antriniu ar abejotinu cirkumfleksu baigmenyje *-ėnas*: *kazlėnas* (šalia *kazlėkas* < bru. *казляк*), *gav-ėn-as* (šalia *gavėnas*, plg. *gavėnià*, gen. sg. *gavėnios* 2 < bru. *гавенне*, *gavėninis* etc.), *varnėnas* (šalia *varnėnas*; cirkumfleksas tik iš vieno šaltinio: J. Ryterio lie.-la. žodyno).

<sup>32</sup> Dar plg. *rūb-ėn-as* 1 su kirčiuota cirkumfleksine šaknimi (pamatinis žodis – slavizmas *rūbas*, neabejotinai vėlesnis nei Saussure'o dėsnio veikimo laikas).

<sup>33</sup> Remiantis LKA 2, 129, matyt, taip reiktų interpretuoti leksikografiniuose šaltiniuose pateikiamą informaciją: *kiaulėna* 1, *kiaulėnà* 3 (LKŽ<sup>e</sup>, s. v.; DūnŽ, 133) resp. *kiaulėna* 1, *kiaulėnà* 4 (KrtnŽ, 158).

<sup>34</sup> Kadangi priesaga *-ien-a* buvusi silpnoji (niekada nekirčiuota!), jos sutapimą su *-ėn-a* nesunku paaiškinti nekirčiuoto vokalizmo raida daugelyje tarmių (pvz., r. aukšt. *ie* > *e*. etc.) resp. nekirčiuotų *ė* : *ie* sutapimu ar supanašėjimu (plg. Zinkevičius 1966 481, 507 etc.; LKA 2, 46t., žml. 29, 64). Kuršaitis savo žodyne žodį *velėna* rašo kaip *welėnà*, *-ōs* ir grafiškai skiria, pvz., nuo *awižiēnà*, *-ōs*, tačiau kalbėdamas apie kirčiavimą kituose darbuose, aptaria jį kartu su priesagos *-ien-a* vediniais (plg. ir sutampančią rašybą: *weliēnà* : *awižiēnà*, Kurschat 1876, 181; *welėnà* : *awižėnà* Kurschat 1849, 84). Dėl *ė* ir *ie* neskyrimo Kuršaičio tarmėje resp. painiojimo jo darbuose žr. Zinkevičius 1990, 322.

latvių tęstinė priegaidė (taip pat ir atitinkamose vakarinio 2 priegaidžių arealo šnektose, plg. § 14, 30), pvz., *âz-ĕn-s*, *vârn-ĕn-s*, *kaķ-ĕn-s* etc., resp. nelaužtinė rytinėse tarmėse, pvz., *câl-ĕn-s<sup>2</sup>* [*câl-ân-c<sup>2</sup>*] (plg. Seržants 2003, 97).

§ 60. Toliau aptariamas tris priesagas – *-āj-s*, *-ēj-s*, *-tāj-s* – tarpusavyje sieja kelios aplinkybės, nulemiančios galimą jų įtaką viena kitai. Visų pirma, su visomis jomis, be kitų vedinių, reguliariai daromi veikėjų pavadinimai ir tarp jų esama papildomosios distribucijos: su *-tāj-s* daromi vediniai iš priesaginių veiksmazodžių, su *-ēj-s* (rečiau su neproduktyvia *-āj-s*) – iš nepriesaginių (plg. Endzelīns 1951, 279). Be to, visoms trimis priesagoms būdinga panaši fonologinė struktūra: *-(C)Ūj-*. Atkreiptinas dėmesys, kad ir visuose tokiōs pačios struktūros veiksmazodinių priesagų alomorfuose apibendrinta ta pati – tęstinė – priegaidė (plg. praes./praet. 1 sg. *mazg-āj-u*, *spēl-ēj-u* : inf. *mazg-â-t*, *spēl-ê-t*, žr. § 33). Neatmestina galimybė, kad ir aptariamųjų daiktavardžių priesagų priegaidė galėjusi būti nulemta (ar bent jau paveikta) fonetinių priežasčių.

#### **-āj-s**

§ 61. Lietuvių kalbos neproduktyvi daiktavardžių (paprastai augalų stiebu ir pan. pavadinimų) darybos priesaga *-ój-as* – dominacinė stiprioji (visuomet kirčiuota) akūtinė, pvz., *apyn-ój-as* 1, *aviž-ój-as* 1, *pup-ój-as* 1, *sien-ój-as* 1, *uog-ien-ój-as* 1 etc. (žr. Stundžia 2014, 83). Galimą ankstesnį akcentinį silpnumą rodo tokie tarminiai neomobiliojo kirčio pavyzdžiai kaip *aguon-ój-as* 3(/1), *brukn-ój-as* 3(/1), *grik-ój-as* 3(/1), *uog-ój-as* 3(/1), *žirn-ój-as* 3. Taip pat plg. pietinėms tarmėms būdingus *ija* kamieno pavyzdžius: *brukn-oj-ys* 3, *kvieč-ioj-ys* 3, *žirn-oj-ys* 3; *bulb-oj-ys* 3<sup>a</sup>, *uog-oj-ys* 3/4 etc. (greta pastebimai retesnių baritonų *šil-ój-is* 1, *vasar-ój-is* 1, *vikien-ój-is* 1 etc.)<sup>35</sup>. Šaknies kirtis LKŽ paliudytas tik dviejuose *ija* kamieno būdvardžiuose: *diēv-oj-is* 1, *vaik-oj-is* 1 (abu iš Lazūnų; be kirčio nukėlimo pagal Saussure'o dėsnį). Priesaga neproduktyvi, tad turimos medžiagos nepakanka tiksliai jos vedinių kirčiavimo istorijai nustatyti. Minėtieji kilnojamojo kirčio pavyzdžiai nepatvirtina (tačiau, nežinant jų senumo, ir nepaneigia) laukiamo (remiantis latvių kalbos atitinkams tęstine priegaide) jos ankstesnio akcentinio stiprumo.

<sup>35</sup> LKŽ dar nurodyti du abejotini atvejai su priesagos cirkumfleksu: *verp-ōj-as* 4 'verpėjas', *uog-oj-ys* 4, – tačiau konkrečių jų formų, kur priesaga būtų kirčiuota, nepateikta: vienu atveju priegaidė (resp. kirčiuotė) nustatyta dirbtinai pritaikant Saussure'o dėsnį (pagal acc. pl. formą *uogojus* Kpč), kitu – spėjant pagal nom. pl. fem. formą *verpojā*, kurioje teoriškai galimas ir priesagos akūtas.

Kita vertus, stiprusis akūtas čia būtų lauktinas atsižvelgiant į priesagos kilmę, t. y. manant kad jos kirčiuotame balsyje išvelgtinas *ā* kamieno vardažodžių kamiengalis \*-*ā*-, t. y. *aviž-ó-j-as* < \**auizá-ja-s* ← *aviž-ā* < \**auiz-Á* (plg. Skardžius 1941, 85).

§ 62. Latvių kalboje su priesaga *-āj-s*, be lietuvių kalbai įprastos augalų stiebų ir pan. reikšmės (pvz., *kvies-āj-i*, *āuz-āj-i*, *ziřn-āj-i*, *rudz-āj-i* etc. – paprastai pl. tantum, plg. Endzelīns 1951, 285), daromi taip pat kolektyviniai vietų pavadinimai (pvz., *ālsn-āj-s*, *aps-āj-s*, *krūm-āj-s* etc.), būdvardžiai (tik tarmėse; pvz., *diēv-āj-s*, *niēdr-āj-s*, *migl-āj-s* etc., plg. lie. *diēv-oj-is* ir pan.) ir, kaip minėta, kai kurie negausūs veikėjų pavadinimai (tik iš nepriesaginių veiksmažodžių; bendrinėje kalboje visiškai reti, plg. tik, pvz., *ar-āj-s*<sup>36</sup> arba *dzêr-āj-s* ‘girtuoklis; tam tikrų gėrimų mėgėjas’ greta *dzêr-êj-s* ‘gėrėjas’; tarmėse gali būti vartojami ir be specifinių reikšmės niuansų, vietoj kai kurių bendrinės kalbos neutralių *-êj-s* vedinių, pvz., *dzêr-āj-s* ‘gėrėjas’, *pļāv-āj-s* ‘pjovėjas’ etc., žr. ibid, 282t.). Visais atvejais matoma ta pati priegaidė – tes-tinē 3 priegaidžių ir atitinkamose vakarinėse 2 priegaidžių šnektose (apie 50 pavyzdžių ME/EH<sup>37</sup>, taip pat nurodoma kaip būdinga Valmierai ir kt. Endzelīns 1951, 282) resp. nelaužtinē rytinėse tarmėse (pvz., *ziřn-āj-i*<sup>2</sup> [*ziern-òaj-i*<sup>2</sup>] (plg. Seržants 2003, 97), kuri gali būti stipriojo akūto refleksas (plg. § 61) arba nulemta fonetinių priežasčių (plg. § 33, 60).

### **-tāj-s**

§ 63. Su šia priesaga abiejose rytų baltų kalbose reguliariai daromi veikėjų pavadinimai iš priesaginių veiksmažodžių (tiksliau, iš veiksmažodžių, turinčių priesagines bendratis). Dabartinėje lietuvių kalboje priesaga dominacinė silpnoji (niekuomet nekirčiuota, vediniai pastovaus pamatinio kamieno kirčio), pvz., *budė-toj-as* 1, *gýdy-toj-as* 1, *giedó-toj-as* 1 etc. (žr. Stundžia 2014, 87). Turint omenyje, kad visi priesaginių veiksmažodžių kamienai nuo seno greičiausiai buvę tik stiprieji<sup>38</sup> (plg. Rinkevičius 2015, 51t.), visi priesagos

<sup>36</sup> Pasak Endzelīno (1951, 283, 383), žodis *ar-āj-s* atsiradęs iš reguliaraus *ar-êj-s* (taip tarmėse) ir spėjamo ankstesnio \**ar-tāj-s* (plg. lie. *ar-tój-as*, pr. *ar-toy-s*, sl. \**or-taj-b*) kontaminacijos.

<sup>37</sup> Neskaitant vieno neaiškaus (gal klaidingo) atvejo su laužtine priegaide *řāiz-lūz-āj-s* (EH 1, 37) ir, žinoma, pavyzdžio iš vakarinio 2 priegaidžių arealo su apibendrinta laužtine priegaide nekirčiuotuose skiemenyse: *apsenājs*<sup>2</sup> Saldus (EH 1, 112).

<sup>38</sup> Turimi omenyje sinchroniniu požūriu aiškiai skaidūs dariniai su priesagomis, išlaidkomomis visose veiksmažodžio formose. Vad. „mišriųjų“ veiksmažodžių priesagų (jos, visų pirma, yra kaitybinės, plg. *dār-o* : *dar-y-ti*, ir tik dalies darybinės), iš kurias turinčių

*-toj-as* vediniai, padaryti iš priesaginių veiksmažodžių, nuo seno turėję būti kirčiuojami tik pamatiniame kamiene (šaknyje ar veiksmažodžio priesagoje), nepriklausomai nuo priesagos *-toj-as* akcentinės vertės (stiprumo ar silpnumo). Kadangi veiksmažodžių priesagos visada akūtinės, kirtis iš jų į priesagą *-toj-as* (taip pat akūtinę, žr. toliau) niekada nenukeltas pagal Saussure'o dėsnį, taigi priesagos kirtis vediniuose iš priesaginių veiksmažodžių negalėjo susiformuoti – todėl visiškai suprantama, kodėl ir dabartinėje kalboje priesaga *-toj-as* šio tipo vediniuose niekada nekirčiuota.

§ 64. Kita vertus, lietuvių kalboje (kitaip nei latvių) esama pakankamai duomenų, kad su priesaga *-toj-as* veikėjų pavadinimai anksčiau daryti ir iš nepriesaginių veiksmažodžių: dabartinėje kalboje telikęs tik *ar-tój-as* 1<sup>39</sup> (kirčiuota akūtinė priesaga), senuosiuose raštuose esama ir daugiau pavyzdžių (plg. Daukšos *pa-trem-tój-as*, žr. Skardžius 1935, 84; 1941, 86t.). Gana daug tokių vedinių (tiesa, priklausančių kitai linksniuotei: *ija* kamienui<sup>40</sup>) paliudyta F. Kuršaičio darbuose (iš jų per 160 pavyzdžių įtraukta ir į LKŽ). Šio tipo vediniuose priesaga visuomet būna kirčiuota žodžiuose su neakūtinėmis šaknimis, pvz., *au-tój-is* ← *aũ-ti*, *bruk-tój-is* ← *brũk-ti*, *dauž-tój-is* ← *daũž-ti* etc. (dalyje pavyzdžių kirtis greičiausiai nukeltas iš šaknies pagal Saussure'o dėsnį); žodžiuose su akūtinėmis šaknimis galimas dvejopas kirčiavimas: pastovus šaknies kirtis (pvz., *gĩr-toj-is*, *kál-toj-is*, *pjáu-toj-is* etc.) arba pastovus priesagos kirtis (priesaga visuomet akūtinė) (pvz., *ar-tój-is* ← *ár-ti*, *bėg-tój-is*<sup>41</sup> ← *bėg-ti*, *drož-tój-is* ← *dróž-ti* etc.)<sup>42</sup>. Iš žodyne pateiktų

---

veiksmažodžių nedaromi *-toj-as* vediniai, akcentinė kilmė painesnė. Dėl dviejų skirtingos akcentinės vertės priesagų sl. \*-i- resp. \*-I- žr., pvz., Dybo et al. 1990, 111tt.; Nikolaev 2014; Kapović 2015, 233t. (kitaip – Jasanoff 2017, 209tt.).

<sup>39</sup> Plg. la. *ar-āj-s* (žr. išn. 36).

<sup>40</sup> Plg. ir santykį, pvz., *šil-oj-as* : dial. *šil-ój-is* (žr. § 61).

<sup>41</sup> Originale: *bėk-tój-is*.

<sup>42</sup> Priesagos kirtis senuosiuose tekstuose ir tarmėse kartais liudijamas ir vediniuose iš priesaginių veiksmažodžių formų, tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad paprastai tai būna ne tikrieji priesaginiai veiksmažodžiai, bet mišrieji, t. y. turintys nepriesagines praes. formas, pvz., Daukšos *gĩmd-y-tój-as* (← *gĩmd-y-ti*, *gĩmd-o*), *gied-o-tój-as* (← *gied-ó-ti*, *gied-a*) (žr. Skardžius 1935, 84), 1605 m. katekizmo *dar-y-tój-as* (← *dar-y-ti*, *dār-o*) (žr. Zinkevičius 1975, 48), dial. *mok-y-tój-as* Šlč (žr. LKŽ). Dėl *krikšt-y-tój-as* plg. panašų anomalų priesaginio pamatinio veiksmažodžio (ankstyvo slavizmo) *crixtitiwei* kamieno akcentinį elgesį ir prūsų kalbos priesaginiuose vardažodžiuose (žr. Rinkevičius 2009, 147, 151; 2016, 137t.).

nom. sg. masc. formų<sup>43</sup> nustatyti vedinių kirčiuotę šiaip jau nėra įmanoma (LKŽ šiais atvejais mechanškai nurodoma 1 kirčiuotė), tačiau gramatikoje visi priesagos *-toj-is* vediniai aiškiai priskirti pastovaus kirčio tipui (žr. Kurchat 1876, 168tt., § 581; plg. dar Vidžiūnas 1991, 78tt.). Aiškių kilnojamojo kirčio pavyzdžių nepaliudyta<sup>44</sup>. Taigi priesagoje galima rekonstruoti stiprujų akūtą, kuris gražiai derėtų ir su tęstine priegaide latvių 3 priegaidžių tarmėse (pvz., *dziēdā-tāj-s*, ME 1, 561) bei atitinkamose vakarinio 2 priegaidžių arealo šnektose (pvz., *runā-tāj-s*<sup>2</sup> [*runā-tāš*<sup>2</sup>], Seržants 2003, 97) resp. nelaužtine rytinėse tarmėse (pvz., pl. *dziēdā-tāj-i*<sup>2</sup>, ibid.). Kita vertus, jei latvių priesagos priegaidė laikoma išlaikyta, o ne atsiradusia dėl fonetinių priežasčių (plg. § 33, 60), problemiška tai, kad latvių kalboje neišlikę jokių darybos su priesaga *-tāj-s* iš nepriesaginių veiksmažodžių pėdsakų, tad, suponuojant ankstyvą tokių veiksmažodžių, kuriuose priesaga galėjo bent kartais būti kirčiuota, išnykimą, reto (o savarankiškoje latvių kalbos raidoje gal net niekada ir neegzistavusio) kirčiuoto priesagos alomorfo (kurio refleksas – tęstinė resp. nelaužtinė priegaidė) apibendrinimas yra gerokai mažiau tikėtinas nei nekirčiuoto (kurio refleksas būtų laužtinė priegaidė, žr. § 31).

### **-ėj-s**

§ 65. Dabartinėje lietuvių kalboje priesaga *-ėj-as*, su kuria reguliariai daromi veikėjų pavadinimai iš nepriesaginių veiksmažodžių, – dominacinė stiprioji (visada kirčiuota) akūtinė, pvz., *aud-ėj-as* 1, *gyn-ėj-as* 1, *kirp-ėj-as* 1 etc. (žr. Stundžia 2014, 82). Šaknies kirtį (nedominaciją) dar liudija Daukšos *pa-dėj-ėj-as* 3<sup>a</sup>, *su-tvėr-ėj-as* 1 (greta *su-tvėr-ėj-as* 1), *pa-tós-ėj-as* 3<sup>ab?</sup> (žr. Skardžius 1935, 84). Galimą ankstesnę akcentinį silpnumą rodo nemažoje dalyje tarmių ir senuosiuose tekstuose dar gyvas kilnojamas kirtis – tiek senasis mobilumas (pvz., Daukšos *pa-dėj-ėj-as* 3<sup>a</sup>, *pa-tós-ėj-as* 3<sup>ab?</sup>), tiek neomobilumas (pvz., dial. *neš-ėj-as*, *-à* 3<sup>a</sup>, *pjov-ėj-as*, *-à* 3; Daukšos *apjuok-ėj-as* 3, Kuršaičio *verp-ėj-as*, fem. *-à*, gen. sg. fem. *-ōs* ir pan.; distribuciją tarmėse tarp pastovaus priesagos kirčio ir neomobilių kirčiavimo žr. LKA 2, 128t., žml. 110). Plg. ir pavyzdžius, kurių kirčio kilnojimo pobūdis neaiškus: Dauk-

<sup>43</sup> Veikėjų pavadinimai su priesagomis *-toj-is*, *-ėj-as*, *ik-as* ir pan. (išskyrus pavienius, pvz., *artojis*) paprastai pateikiami ne atskiru žodyniniu lizdu, o viename lizde su pamatiniu veiksmažodžiu, nenurodant kitų jo formų, iš kurių būtų galima nustatyti kirčiuotę.

<sup>44</sup> Bet plg. 1605 m. katekizmo *ažutarytojai*, *ažutarytojūs*, suponuojantį neomobilų kirtį ir priesagos cirkumfleksą (abi ypatybės šios priesagos vediniuose niekur kitur nepaliudytos).

šos dat. pl. *pjov-ěj-áms*, 1605 m. katekizmo dat. pl. *paděj-ěj-áms* (žr. Zinkevičius 1975, 48).

§ 66. Kai kuriose vakarų aukštaičių šnektose (taip pat ir F. Kuršaičio darbuose) priesaga cirkumfleksinė, pvz., *neš-ěj-as*, *riš-ěj-as* etc. (ten pat galimi ir *iia* kamieno variantai su kilnojamuoju kirčiu, pvz., *neš-ěj-ys*, *riš-ěj-ys* etc.) (plg. Kurschat 1883, s. v. v.; 1876, 158, 167). Cirkumfleksas matomas ir negausiuose fem. vardažodžiuose ne veikėjų pavadinimuose, pvz., *ek-ěj-à*, *-òs*, *ek-ěj-q* ‘akėjimas’ ir pan. (žr. Skardžius 1941, 84). Galima spėti, kad cirkumfleksas šioje priesagoje esąs senesnis, visų pirma vadovaujantis jos kirčiuoto balsio spėjama kilme: a) iš *ē* kamieno vardažodžių istorinio kamiengalio \**-ē-* (< \**-iā-*, plg. išn. 20) (pvz., *med-ěj-as* ‘medžiotojas’ < \**medē-ia-s* ← *mēd-é* ‘miškas’; *pel-ěj-ai* ‘pelėšiai’ < \**pelē-ia-* ← *pel-ē*, plg. Skardžius 1941, 83t.) (atitinkamai priesagos *-ój-as* akūtą būtų galima aiškinti kilme iš *ā* kamieno vardažodžių akūtinio istorinio kamiengalio \**-ā-*, plg. § 61); b) iš veiksmožodžių praet. kamiengalio *-ē-* (dėl jo analogiškos – kontrakcinės – kilmės iš \**-iā* plg. Villanueva Svensson 2005; 2014a, 169t.; 2014b, 241t.) – su *-ěj-as* daromi vediniai iš būtent būtojo laiko nepriesaginių formų (plg. *dav-ěj-as* < \**daūē-ia-s* ← *dāv-é*)<sup>45</sup>. Likusios dalies tarmių akūtą (tik veikėjų pavadinimuose!) tuomet būtų galima aiškinti kaip įsivestą pagal analogiją su sinonimiška veikėjų pavadinimų darybos priesaga *-tój-as* (žr. § 64), o gal ir panašios struktūros bei kilmės priesaga *-ój-as* (žr. § 61)<sup>46</sup>.

§ 67. Lie. priesagos cirkumfleksas galėtų tiesiogiai atitikti ir tęstinę priegaidę latvių priesagoje *-ěj-s* (resp. nelaužtinę rytinių tarmių *-ėj-s<sup>2</sup>*). Tęstinę priegaidę nuosekliai žymima visais ME/EH atvejais, visų pirma veikėjų pavadinimuose, pvz., *aūd-ěj-s*, *dev-ěj-s*, *dūr-ěj-s*, *griez-ěj-s* etc., taip pat specifiniuose latvių būdvardžiuose *agr-ěj-s*, *apaks-ěj-s*, *grūt-n-ěj-s*, *prìekš-ěj-s*, *pēd-ěj-s*, *pār-ěj-s* etc. (plg. taip pat rytinių tarmių *kal-ěj-s<sup>2</sup>*, *slép-ěj-s<sup>2</sup>*). Pavyzdžių iš pokirtinių skiemenų priegaidės skiriančių vakarinio 2 priegaidžių arealo,

<sup>45</sup> Plg. dar folklore užsikonservavusius vedinius iš mišriųjų, t. y. turinčių priesagines bendratis, veiksmožodžių praet. *ē* kamieno formų: *kratėjas* ← *kratē*, *mąstėjas* ← *mąstē*, *rašėjas* ← *rašē*, *taisėjas* ← *taisē*, žr. Skardžius 1941, 84.

<sup>46</sup> Pvz., per hipotetinę veikėjų pavadinimų priesagą *-oj-as*, plg. la. *ar-āj-s*, dial. *sēj-āj-s* etc. (žr. § 62). Galima, pvz., spekuliuoti, kad su ja anksčiau galėjo būti daromi veikėjų pavadinimai iš *ā* kamieno praet. formų, pvz., \**sējā-ia-s* ‘sėjėjas’ ← \**sējā* ‘sėjo’. Tokiu atveju deverbatyvinės priesagos \**-āj-as* (> lie. \**-ōj-as*) spėjamas cirkumfleksas turėjęs būti pakeistas akūtu iš denomintyvinės akūtinės \**-āj-as* (> lie. *-ój-as*) (žr. § 61).

kurie leistų patvirtinti tęstinės (latg. nelaužtinės) priegaidės kilmę būtent iš cirkumflekso, o ne stipriojo akūto, deja, nėra (žr. Seržants 2003, 97).

### -iēn-s

§ 68. Su priesaga *-ien-as* lietuvių kalboje visų pirma sudaromi būdvardžiai (šiandien jau nebeproduktyvūs), pvz., adj. *kiaul-iēn-as* ‘kiaulinis’, *mėnes-iēn-as*<sup>47</sup> ‘su mėnesiu, mėnesinis’, *varg-iēn-as*<sup>48</sup> ‘vargingas’ etc. (žr. Skardžius 1941, 287; Ambrazas 2011, 78). Iš sudaiktavardėjusių šių būdvardžių fem. (daug rečiau – masc.) formų susiformavę dabartinės kalbos daiktavardžiai, daugiausia žymintys „kultūrinių augalų augtąją vietą“<sup>49</sup> ir mėšų pavadinimus. Daiktavardžių priesaga *-iēn-a* (retsykais ir masc. *-iēn-as*) dabartinėje kalboje – dominacinė stiprioji (visada kirčiuota) akūtinė, pvz., *rug-iēn-a* 1, *aviž-iēn-a* 1, *ant-iēn-a* 1, *kiaul-iēn-a* 1, *kam-iēn-as* 1 etc. (žr. Stundžia 2014, 82). Cirkumfleksas nepaliudytas<sup>50</sup>. Ankstesnę nedominaciją tebeliudija bendrinės kalbos (ir daugumos tarmių) *jaut-iēn-a* 1, taip pat dial. *ánt-iēn-a* 1 (žr. LKŽ<sup>e</sup>, s. v.; Ragaišienė 2016, 149t.; Vidugiris 2014, 140), *mėnes-iēn-a* 1, *žárd-iēn-a* 1 etc. (žr. LKŽ<sup>e</sup>, s. v. v.; ŠVŽŽ, s. v. v.; Alek-

<sup>47</sup> LKŽ<sup>e</sup> nurodomas (remiantis tik A. Juškos žodyno nepublikuota dalimi) priesagos cirkumfleksas ir 2 kirčiuotė (t. y. *mėnesiēnas*, *-à* 2, pvz., *Nugis mėnesiēnos naktys* J.) akivaizdžiai neteisingas: A. Juškos rankraštyje (LLTI Bibliotekos rankraštynas, sign. F1-2164 – F1-2167) ir pirmajame išleisto žodyno tome, redaguotame F. Fortunatovo (antrajame ir trečiajame tomuose, redaguotuose atitinkamai J. Jablonskio ir K. Būgos, jau sistemškai taikoma „kuršaitiška“ kirčio žymėjimo sistema), balsyje *ie* priegaidės neskiriamos, plg. *Aviēna* (t. y. *aviēna*) vs. *Diēvas* (t. y. *diēvas*) (žr. Juškevič“ 1897, 179, 317). Atitinkamas įrašas rankraštyje atrodo taip: *Menesiēnas, -na Księžycowy* [...] *nūgis* [*nūgīs* ?] *menesienās naktis* (panašiausia į pastovų priesagos kirtį).

<sup>48</sup> Skardžiaus žodis pateikiamas be priegaidės ženkle. LKŽ<sup>e</sup> nurodomas akūtas remiantis NdŽ žodynu, kuriame jis uždėtas greičiausiai mechaniškai (plg. išn. 50), o kirčiuotų pavyzdžių iš tarmių nepateikiama.

<sup>49</sup> Plg. formuluotę LKA 2, 129.

<sup>50</sup> Visi leksikografiniuose šaltiniuose randami cirkumflekso atvejai – fikcijos: Sen n 1966 minima ir NdŽ žodyno pirmuosiuose tomuose nuosekliai žymėta (iš čia patekusi ir į LKŽ) 2 kirčiuotė (pvz., *aviežienà* 2, *bulvienà* 2, *dobilienà* 2 etc.) dirbtinai nustatyta negimtakalbiams autoriams klaidingai interpretavus didelės dalies tarmių 3 kirčiuotės formas (pradedant III tomu, greičiausiai prie žodyno rengimo vėliau prisidėjusio gimtakalbio A. Salio iniciatyva, klaida ištaisyta ir toliau nuosekliai žymėta 3 kirčiuotė); KltnŽ nurodyta *bulbienà* 4 kirčiuotė nustatyta tik pagal loc. sg. *bulbæ.nĕj* (formų su kirčiuota priesaga nepateikta) greičiausiai klaidingai ir nesutampa su to paties šaltinio *miežienà* 3, *rugienà* 3; dėl LKŽ<sup>e</sup> *mėnesiēnas* žr. išn. 47.



sandravičius 1967, 143; KrtnŽ, s. v. *žárdiena*). Tarmėse daug kur vediniai kirčiuojami kilnojamuoju (neomobiliuoju) kirčiu, pvz., dial. *rug-ien-à 3*, *kiaul-ien-à 3* etc. (žr. LKA 2, 129, žml. 111). Galimi ir svyravimai tarp pastovaus priesaginio bei neomobiliojo kirčio toje pačioje tarmėje (plg. Ragaišienė *ibid.*).

§ 69. Tad lietuvių kalboje visiškai patikimai galima rekonstruoti ankstesnę silpnąją akutinę būdvardžių priesagą *-ien-a-*. Priesagos kirtis susiformavęs po Saussure'o dėsnio: pastovus vediniuose iš 2 kirčiuotės žodžių (pvz., *kiaul-ien-as 1* ← *kiaulė 2*), o neomobilusis – vediniuose iš 4 kirčiuotės žodžių (pvz., *žqs-ien-as*, *-à 3* ← *žqsis 4*). Kuris nors iš šių dviejų kirčiavimo tipų vėliau apibendrintas visiems vediniams – vienos tarmės vienas, kitose kitas (arba variantinis kirčiavimas). Į daiktavardžius priesaga perėjusi ne darantis naują priesagą žodžių darybos grandinėje (kaip kad adj. *-išk-as* → subst. *-IŠK-IS* ar adj. *-ók-as* → subst. *-ŪK-as* atveju, kur būtų laukiama Nikolaevo metatonija, plg. § 39), o dėl vėlyvos substantyvizacijos: būdvardžiai iki nesėnų laikų vartoti tokio tipo konstrukcijose kaip, pvz., *kiaulienà mėsà*, kuriose vėliau iškritęs daiktavardis<sup>51</sup>, todėl daiktavardinė priesaga išlaikiusi būdvardinės akcentines savybes. Pradinių priesagos akcentinių silpnumą liudytų ir joje įvykusi bl. \*ei monoftongizacija (> r. bl. \*ē > lie., la. ie), manant, kad šis pakitimas paprastai vykdavęs visų pirma akcentiškai silpnuosiuose skiemenyse<sup>52</sup> (plg. Osion 2011).

§ 70. Latvių kalbos priesagai *-ien-s*, su kuria, kitaip nei lietuvių kalboje, dažniausiai daromi masc. veiksmo ar veiksmo rezultato pavadinimai (vėlyva latvių kalbos inovacija), rečiau – kolektyviniai vietų pavadinimai ir kiti masc. (retkarčiais fem.) daiktavardžiai, būdinga laužtinė priegaidė, pvz., *met-iên-s*, *brāuc-iên-s*, *dūr-iên-s*; *aps-iên-s* etc. Tarmėse („apie Valmierą ir kitur“, žr. Endzelīns 1951, 45) priesaga turi tęstinę priegaidę žodžiuose su laužtinės priegaidės šaknimis, pvz., *cēl-iên-s*, *ēd-iên-s* etc. (taip gana sistemingai žymima ir ME/EH; tuo tarpu LVPPV visur išlyginta: *cēl-iên-s*, *ēd-iên-s* etc.). Tas pats reiškinytis būdingas ir žodžiams su kai kuriomis kitomis, mažiau produktyviomis, priesagomis (synchroniniu požiūriu nebūtinai vediniams), pvz., *-uon-s* (plg. *aūg-uôn-s* : *dzel-uôn-s*), *-uol-s* (plg. *uôz-uôl-s* : *kam-uôl-s*),

<sup>51</sup> Plg. *Nevalgo svotelis kiaulienos mėsos* NS812 (LKŽ<sup>e</sup>, s. v. *kiaulienas 2*; Skardžius 1941, 287), *Mūsų brolelio rugienėlė duonelė, kiaulienėlė mėsėlė* Rm. (LKŽ<sup>e</sup>, *ibid.*) ir pan.

<sup>52</sup> Taip pat stipriuosiuose su pirminiu (t. y. nemetatoniniu) cirkumfleksu.

-ān-s (plg. *dzel̥t-ān-s* : *viļn-ān-s*). Galima būtų spėti, kad tęstinė priegaidė čia tęsia stiprųjį akūtą – ypač maga taip interpretuoti, matant, kad ji pasitaiko tik vediniuose su silpnosiomis akūtinėmis šaknimis (t. y. turinčiomis laužtinę priegaidę), taigi gali atspindėti senąjį priesagos kirtį, tačiau nepašalina, kad ji nepaliudyta vediniuose su neakūtinėmis šaknimis (t. y. turinčiomis krintančiąją priegaidę arba trumpąją šaknį), kurių dalis tikrai irgi turėtų būti buvusios silpnosios. Be to, nė vienos iš minėtų latvių priegaidžių atitikmenys lietuvių kalboje taip pat negali būti rekonstruojami kaip aiškiai stiprieji (be *-ien-as*, plg. dar kilnojamąjį kirtį lie. *q̣ž-uol-as* 3<sup>a</sup>(/1), *ób-uol-as* / *ob-uol-ỹs* 3<sup>a</sup>, *gelt-ón-as* 3<sup>a</sup>(/1), dėl pastarojo plg. LKA 2, 129tt., žml. 112). Tad panašiau, kad čia susiduriame su fonetiniu „priegaidžių disimiliacijos“ (pasak Endzelīns ibid.) reiškiniu, kurį apibrėžti galima būtų apytiksliai taip: (C)ŪC(C)ŪR- > (C)ŪC(C)ŪR- (plg. atvejus su kitomis priesagomis, kur jis nevyksta: ne prieš R: *viēn-ād-s*, *baīl-īg-s*, *pēc-āk-s*, *kaīn-uōt-s* etc.; su dvibalsiu, t. y. -VŪR-: *darv-aīn-s*, *daūdž-gaīv-aīn-s*, *dzel̥m-aīn-s*, *dzīsl-aīn-s*, *graūd-aīn-s* etc.). Tad pirmine greičiausiai laikytina priesagos laužtinė priegaidė. Ji gražiai atitinka lietuvių kalboje rekonstruotą silpnąjį akūtą (žr. § 69). Įdomu, kad kai kuriose vakarinio 2 priegaidžių arealo šnektose gali būti apibendrinta dėl disimiliacijos atsiradusi tęstinė priegaidė (pvz., *met-iēn-s*<sup>2</sup>, *ēd-iēn-s*<sup>2</sup>, *šāv-iēn-s*<sup>2</sup>, plg. ir *āb-uōl-s*, *kam-uōl-s*, žr. Seržants 2003, 98, 103), kuri šiuo atveju neturėtų būti laikoma stipriojo akūto tiesioginiu refleksu (plg. § 14, 30). Rytinėse tarmėse paliudyta tiek nelaužtinė priegaidė (pvz., latg. *nes-iēn-s* [*nes-īn-č*<sup>2</sup>] – kaip panašios disimiliacijos ir apibendrinimo ar priesagos balsio *ie* [žr. § 13, 33] nulemtas rezultatas), tiek laužtinė (pvz., *dzēr-iēn-s*<sup>2</sup> [*dzēr-iēn-č*<sup>2</sup>] – § 13, 33 minėto dėsningumo nepaveiktas variantas).

§ 71. Slavų kalbose su giminiška priesaga *\*-in-* (< *\*-ein-*) daromi poseyviniai būdvardžiai (dažniausiai žymintys priklausymą moteriškosios lyties asmenims, pvz., sl. *\*māter-in-Ń* ‘motinos, motiniškas’ ← *\*māti* ‘motina’ etc.) ir daiktavardžiai (visų pirma, produktyvūs būdvardiniai abstraktai, tik fem., pvz., *\*īst-in-a* ‘tiesa’ ← *\*īstv* ‘tikras, teisingas’; pavieniais atvejais – kitokie daiktavardžiai, pvz., *\*bolz-in-a*, plg. lie. *balž-iēn-a(s)*) (plg. Vaillant 1958, 598tt.; 4, 355tt., 441tt.; Sławski 1974, 120tt.; Matasović 2014, 135tt.)<sup>53</sup>.

<sup>53</sup> Priesaga skirtina nuo tapačios segmentinės struktūros priesagos adj. ir subst. (dažniausiai fem.) *-in-*, nuo kurios ji iš pradžių skyrėsi tiek vedinių reikšmėmis (ko-

Jos akcentinių savybių rekonstrukcija diskutuotina. Geriausiai su baltų kalbų duomenimis suderinama interpretacija, pagal kurią abi priesagos (tiek adj., tiek subst.) rekonstruojamos kaip (nedominacinės) stipriosios neoakūtinės (t. y. cirkumfleksinės, žvelgiant iš baltų-slavų perspektyvos, žr. § 10) (plg. Zaliznjak 1985, 149t.). Tuomet daiktavardinę priesagą galima interpretuoti kaip Nikolaevo metatonijos rezultatą, atsiradusį darantis ją iš spėjamos būdvardinės silpnosios akūtinės (kokia matoma baltų kalbose). Būdvardinės priesagos (slavų prokalbėje galbūt gana retės, t. y. galimės tik vediniuose iš semantiškai ribotos leksikos) akcentinės savybės gali būti antrinės, perimtos iš daiktavardinės.

§ 72. Pagal kitą interpretaciją, būdvardinė priesaga rekonstruojama kaip stiprioji neoakūtinė, o daiktavardinė – kaip silpnoji neoakūtinė (atitiktų bl. silpnąją cirkumfleksinę) (plg. Dybo 1981, 144tt., 178tt.; 2000, 138tt., 201tt.). Tokiu atveju problemiškas yra prieštaravimas tarp baltų ir slavų atitikmenų priegaidžių (bl. akūtas vs. sl. cirkumfleksas) ir neįprastas santykis tarp slavų adj. ir subst. priesagų akcentinių savybių (adj. stiprioji vs. subst. silpnoji). Pasak Kapović 2015, 185, akcentinės vertės skirtumas aiškintinas skirtingų formų kirčiavimo apibendrinimu buvusioje silpnojoje priesagoje po Hirto dėsniu (stiprioji atsirado apibendrinus buvusias galūninio kirčio formas, paveiktas dėsniu, pvz., \**živína* ‘gyvumas’, silpnoji – buvusias šakninio kirčio, dėsniu nepaveiktas, pvz., acc. sg. \**živinŏ*), tačiau siūloma priegaidžių skirtumo priežastis (skirtingų kilmės priesagos \*-*ein-* : \*-*iHn-* > sl. \*-*īn-* : \*-*īn-*) sunkiai suderinama su baltų kalbų faktais (čia šios priesagos nesutapo ir viena kitos negalėjo veikti, o bl. \*-*ein-* neabejotinai rekonstruotina kaip akūtinė, žr. § 67, 69).

---

lektyvai, augmentatyvai etc.), tiek kilme (< bl.-sl. \*-*īn-*, plg. lie. -*yn-as*), tiek akcentinėmis savybėmis (stiprioji akūtinė, žr. Dybo 1981, 173; 2000, 133). Analizuojant konkrečius atskirų kalbų vedinius, ne visada paprasta būna šias dvi priesagas atskirti. Plg. \**gospod-in-ь* ‘ponas’ (← \**gospodь* ‘viešpats’) tipo singulatyvų kildinimą iš \*-*īn-a-* (Vaillant 1958, 311) vs. \*-*ein-a-* (Matasović 2014, 137). Abejones dėl posesyvinių būdvardžių priesagos kilmės žr. Vaillant 1958, 598t. Slavų kalbose vis labiau išvirtinant produktyviam būdvardinių abstraktų darybos modeliui, išlaikančiam pirminį daiktavardžių su \*-*ein-ā* kirčiavimo modelį, kitų reikšmių daiktavardžiai su -*in-a* (< \*-*ein-ā*) kirčiavimu galėję supanašėti su -*in-a* (< \*-*īn-ā*) vedinių kirčiavimu. Taip, pvz., galėję nutikti su mėšų pavadinimais (pvz., sl. \**svin-īn-a* ‘kiauliena’ ← \**svinbja* c ‘kiaulė’), kurie priesagos darybine reikšme identiški lietuvių kalbos mėšų pavadinimams (plg. lie. *kiaul-ien-a*), o kirčiavimu iš esmės nesiskiria nuo kitų sl. -*in-a* (< \*-*īn-ā*) vedinių (priesaga stiprioji akūtinė).

§ 73. Greta akūtinės priesagos *-ien-as* lietuvių kalboje esama ir cirkumfleksinės *-iēn-is* (bendrinėje kalboje tik subst. fem. *-iēn-ė*, tarmėse ir masc. *-iēn-is*, taip pat adj. *-iēn-is*, plg. Skardžius 1941, 289t.; Ambrazas 2011, 79; LKA 3, 143, žml. 129). Dabartinėje kalboje ši priesaga – dominacinė stiprioji (visuomet kirčiuota) cirkumfleksinė, pvz., bk. *bulv-iēn-ė* 2, *uog-iēn-ė* 2 etc. (žr. Stundžia 2014, 84), dial. *berž-iēn-is* 2 ‘beržinė lazda’, adj. *ant-iēn-is* 2 ‘antinis’ etc. (žr. LKŽ; LKA, l. c.). Kitaip kirčiuojamas, regis, tik vienintelis *ašv-iēn-is* 1 / *ašv-iēn-ys* 3<sup>b</sup> 54. Cirkumfleksas gali būti atsiradęs dėl Nikolaevo metatonijos (iš silpnosios akūtinės *-ien-a-*) arba, turint omenyje nepakankamą pavyzdžių su kirčiu šaknyje, galinčių įrodyti priesagos anksčiau nedominaciją, skaičių, pagal gatavą modelį *-ing-as* → *-IŅG-IS* (plg. ir priesagos *-uōt-is* atvejį, § 45).

§ 74. Latvių kalboje priesaga (daiktavardžių) *-ien-is* neproduktyvi, o jos vediniai ME/EH paprastai rašomi be priegaidžių ženklų, išskyrus kelis atvejus iš rytinių tarmių (*apēir-iēn-is*<sup>2</sup>, *at-rad-iēn-is*<sup>2</sup>, *†kur-iēn-is*<sup>2</sup>, *†šņuc-iēn-is*<sup>2</sup>), kuriuose nelaužtinė priegaidė nėra labai iškalbinga (plg. ir § 70). Pavieniai su priegaidžių ženklais paliudyti fem. vediniai su *-ien-e* kirčiavimu iš esmės nesiskiria nuo gerokai produktyvesnių masc. vedinių su *-ien-s* (žr. § 70), ir, tikėtina, gali būti paveikti jų kirčiavimo, plg. laužtinę priegaidę žodžiuose *egl-iēn-e* (greta *egl-iēn-s*, *egl-iēn-a*), *kur-iēn-e*, *miz-iēn-e* (greta *miz-iēn-s*), *puōp-iēn-e* (greta *puōp-iēn-s*) ar disimiluotą tęstinę žodyje *ār-iēn-e*, galbūt ir *skaid-iēn-e* (greta *skaid-iēn-a*). Kita vertus, fonetiškai nemotyvuota tęstinė (galbūt atitinkanti lie. cirkumfleksą) matoma žodyje *mal-iēn-e* (greta *mal-iēn-a*, *mal-iēn-s* ‘pakraštinis regionas’).

§ 75. Stipriojo akūto, regis, būta (iš dalies ir dabar tebesama) lie. moterų pavardžių ir gyvūnų patelių pavadinimų darybos priesagoje fem. *-ien-ė*: šaknies kirtis būdingas vediniams iš 1 kirčiuotės žodžių (pvz., *bról-iēn-ė* 1 ← *brólis* 1), priesagos – vediniams iš 2 (pagal Saussure’o dėsnį), 3 ir 4 (silpnieji kamienai; 3 kirčiuotės atveju – su išimtimis) (pvz., *dēd-iēn-ė* 1 ← *dēdė* 2; *vēln-iēn-ė* 1 ← *vēlnias* 3; *car-iēn-ė* 1 ← *cāras* 4) (žr. Stundžia 2014, 94t.). Tokiai interpretacijai iš principo neprieštarautų ir tęstinė priegaidė pavieniuose ME/EH su priegaidžių ženklais paliudytuose latviškuose atitikmenyse, pvz.,

<sup>54</sup> Ar tikrai *ašvienys* esama senojo (t. y. 3<sup>b</sup> kirčiuotės), o ne naujojo mobilumo (pvz., 3 arba 4 kirčiuotės), neišsku, nes pavyzdžių su negalūniniu kirčiu LKŽ nepateikta. Greičiausiai klaidingai akūtas LKŽ pažymėtas žodyje *višt-iēn-is* ‘vištinis’ (vartosenos pavyzdyje kirčio ženklas nėra).

*kalēj-iēn-e, karal-liēn-e* (žodis pažymėtas kaip „naujadaras“), *mācītāj-iēn-e, sūmpuŕn-iēn-e* (šiam žodyje tęstinė priegaidė galėtų būti ir disimiliacijos rezultatas, plg. § 70).

#### 4. Apibendrinimai ir išvados

§ 76. Pabaigai galima išryškinti keletą apibendrinamų teiginių:

1. Laukiami fonetiškai reguliarūs bl.-sl. priesagų refleksai latvių kalbos pagrindiniuose trijuose prozodinių sistemų arealuose – a) trijų priegaidžių areale; b) tam tikrose vakarinio dviejų priegaidžių arealo šnektose; c) rytiniame dviejų priegaidžių areale – atitinkamai yra: cirkumfleksinių –  $\sim^2$ ,  $\hat{^2}$ ,  $\grave{^2}$ ; stipriųjų akūtinių –  $\sim / \hat{}$ ,  $\sim / \hat{^2}$ ,  $\grave{^2} / \hat{}$ ; silpnųjų akūtinių –  $\hat{}$ ,  $\hat{^2}$ ,  $\hat{}$ .
2. Daugelio iš straipsnyje analizuotų latvių kalbos priesagų atveju, remiantis šiais dėsningumais, jų priegaidės galima susieti su atitikmenų kitose kalbose akcentinėmis savybėmis ir daugiau ar mažiau patikimai kildinti iš bendro šaltinio: a) silpnųjų akūtinių priesagų: adj. *-ād-s, -īg-s, -aīn-s, -āk-s*, subst. (< adj.) *-iēn-s*; stipriųjų akūtinių: adj. *-uôt-s*, subst. *-ēn-s, -tāj-s*, dial. *-īg-a*, galbūt *-āj-s, -nīc-a*; cirkumfleksinių: subst. *-niēk-s, -iēt-is*, latg. *-āk-s<sup>2</sup>*, galbūt *-ēj-s*.
3. Priesagą subst. *-īb-a* patikimiausia kildinti iš stipriosios akūtinės. Tokia rekonstrukcija nepatvirtina ligšiolinėje literatūroje siūlytos rekonstrukcijos lie. atitikmenyse (silpnoji akūtinė *-yb-a* → stiprioji cirkumfleksinė *-ŸB-Ē*; analoginis akūtas variante *-ýb-é*).
4. Priesaga *-īt-is* gali būti kildinama tiek iš stipriosios akūtinės (= lie. *-ýt-is*, sl. *-\*ítj-b*), tiek iš metatoninės cirkumfleksinės (= lie. *-ýt-is*).
5. Latvių kalbai būdingos priesagų priegaidžių distribucijos adj.  $\hat{}$  : subst.  $\sim$  šaltinis – vad. Nikolaevo metatonija priesagoje (bl.-sl. silpnasis akūtas → stiprusis cirkumfleksas). Tiesioginis jos refleksas – priesagų poros adj. *-āk-s* → subst. latg. *-āk-s<sup>2</sup>*; adj. *-īg-s* → subst. dial. *-īg-a*. Vienas iš reiškinių požymių (adj. → subst.), latvių kalboje išnykus laisvajam kirčiui likęs vieninteliu tiesioginiu jo refleksu (adj.  $\hat{}$  → subst.  $\sim$ ), vėliau galėjęs dalyje tarmių turėti įtakos pasirenkant apibendrinti vieną iš dviejų galimų stipriojo akūto refleksų (adj. *-uôt-s* : subst. *-īb-a, -īt-is, -ēn-s, -tāj-s, -uôt-s*, galbūt *-āj-s, -nīc-a*).
6. Pasirenkant vieną iš dviejų galimų stipriojo akūto refleksų įtakos taip pat galėjo turėti: a) veiksmažodžių dalyvių kirčiavimas (pvz., *-uôt-s*); b) priebalsio *j* poveikis (pvz., *-āj-s, -tāj-s*); c) rytinėse tarmėse – priesa-

gos balsis  $\bar{i}$  (pvz., latg.  $-\hat{i}t-is$ ,  $-\hat{i}b-a$ ,  $-\hat{i}c-a$ ,  $-\hat{n}c-a$  vs.  $-\hat{e}n-s^2$ ,  $-\hat{t}aj-s^2$ , galbūt  $-\hat{a}j-s^2$ ).

7. Dalyje tarmių veikusi priegaidžių disimiliacija (C)ŶC(C)ŶR- > (C)ŶC(C)ŶR-. Dėl jos priesagų laužtinė priegaidė nurodytoje pozicijoje neutralizuojama tęstinės naudai (pvz.,  $-i\hat{e}n-s$  >  $-i\hat{e}n-s$ ; taip pat  $-u\hat{o}l-s$  >  $-u\hat{o}l-s$ ,  $-\hat{a}n-s$  >  $-\hat{a}n-s$ ). Kai kuriose šnektose disimiuoliuotoji tęstinė priegaidė gali būti apibendrinta ir visiems atitinkamos priegaidės vediniams, tad laikytina antrine ir nesietina su bl.-(sl.) stipriuojų akūtu.
8. Literatūroje minimas rytinių tarmių nedėsningas nelaužtinės  $\hat{e}$  priegaidės apibendrinimas priesagose su balsiais *ie*, *uo*, bent jau straipsnyje nagrinėtų priesagų atveju nebūtinai sietinas su balsių kokybe ir gali būti atsietas nuo 6 išvadoje minėtojo laužtinės priegaidės apibendrinimo stipriųjų akūtinųjų priesagų refleksuose su  $\bar{i}$ : nelaužtinė priegaidė priesagoje  $-\hat{n}ek-s^2$  tiesiogiai tęsia bl.-sl. cirkumfleksą, o silpnojoje akūtinėje  $-\hat{i}en-s^2$  (greta dėsningo reflekso  $-i\hat{e}n-s$ ) (taip pat straipsnyje detaliau nenagrinėjamoje priesagoje  $-uol-s$ ) gali būti 7 išvadoje minėtos priegaidžių disimiliacijos ir vėlesnio apibendrinimo rezultatas.

## LITERATŪRA

Ābele, Anna 1932, Par neuzsvērto zilbju intonācijām, *Filologu Biedrības Raksti* 12, 149–163.

Ābele, Anna 1935, Fonētikas sīkumi, *Filologu Biedrības Raksti* 15, 199–200.

Aleksandravičius, Juozas 1967, *Kretingos tarmė*, Filologijos mokslų kandidato laipsnio disertacija, Vilnius.

Ambrasas, Saulius 2000, *Daiktavardžių darybos raida* 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ambrasas, Saulius 2011, *Būdvardžių darybos raida*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Babik, Zbigniew 2012, *Korespondencje akcentowe między słowiańskim i starszymi językami indoeuropejskimi (pierwotne neutra tematyczne). Przyczynki do krytyki akcentologii post-Illicz-Swityczowskiej*, Kraków: Lexis.

Carlton, Terence R. 1990, *Introduction to phonological history of the Slavic languages*, Columbus: Slavica Publishers.

Derksen, Rick 1991, An introduction to the history of Lithuanian accentuation, in A. A. Barentsen, B. M. Groen, R. Sprenger (eds.), *Studies in West Slavic and Baltic linguistics*, Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 45–84.

Derksen, Rick 1996, *Metatony in Baltic*, Amsterdam, Atlanta: Rodopi.

DrskŽ – Gertrūda Naktinienė, Aldona Paulauskienė, Vytautas Vitkauskas, *Druskininkų tarmės žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1988.

DūnŽ – Vytautas Vitkauskas, *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1976.

Dybo, Vladimir Antonovič 1981, *Slavjanskaja akcentologija*, Moskva: Nauka.

Dybo, Vladimir Antonovič 2000, *Morfonologizovannyje paradigmatičeskije akcentnyje sistemy*, Moskva: Jazyki russkoj kultury.

Dybo, Vladimir Antonovič 2003, Balto-slavjanskaja akcentologičeskaja rekonstrukcija i indoevropskaja akcentologija, in Aleksandr Mixajlovič Moldovan (red.), *Slavjanskoe jazykoznanie. XIII Meždunarodnyj s'ezd slavistov. Ljubljana, 2003 g.*, Moskva: Indrik, 131–161.

Dybo, Vladimir Antonovič 2006, Poroždenie akcentnyx tipov proizvodnyx imen v baltijskom, *Balto-slavjanskije issledovanija* 17, 116–249.

Dybo, Vladimir Antonovič 2009, Sistema pordenija akcentnyx tipov proizvodnyx v balto-slavjanskom prajazyke, in Thomas Olander, Jenny Helena Larsson (eds.), *Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology*, Amsterdam, New York: Rodopi, 21–45.

Dybo, Vladimir Antonovič, Galina Igorevna Zamjatina, Sergej L'vovič Nikolaev 1990, *Osnovy slavjanskoj akcentologii*, Moskva: Nauka.

Dybo, Vladimir Antonovič, Galina Igorevna Zamjatina, Sergej L'vovič Nikolaev 1993, *Osnovy slavjanskoj akcentologii. Slovar'*, Moskva: Nauka.

EH – J. Endzelins, E. Hausenberga, *Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai* 1–2, Rīga, 1934–1946.

Endzelins, Jānis 1951, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Garde, Paul 1976, *Histoire de l'accentuation slave*, Paris: Institut d'études slaves.

Girdenis, Aleksas 1972 [2000], Lietuvių kalbos vardažodžio priesagų kirčio susiformavimas, *Baltistica* 1 priedas, 66–72 (= Idem, *Kalbotyros darbai* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 258–265).

Girdenis, Aleksas 1972 [2000], Opyt morfonologičeskoi interpretacii severožemajtskoj atrakcii udarenija, *Baltistica* 18(2), 179–188 (= Idem, *Kalbotyros darbai* 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, 272–284).

Jakobson, Roman 1963 [2002], Opyt fonologičeskogo podxoda k istoričeskim voprosam slavjanskoj akcentologii, in *American contributions to the 5<sup>th</sup> Congress of Slavists, Sofija 1963* 1, The Hague, 153–178 (= *Selected writings* 1, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2002, 664–689).

Jasanoff, Jay H. 2017, *The prehistory of the Balto-Slavic accent*, Leiden, Boston: Brill.

Juškevič, A[nton] 1897, *Litovskij slovar' [A. Juškeviča] s' tolkovaniem slov na russkom i pol'skom jazykax* 1, Sanktpeterburg: Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk.

Kapović, Mate 2015, *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*, Zagreb: Matica Hrvatska.

Kim, Ronald I. 2002, *Topics in the reconstruction and development of Indo-European accent*, Dissertation, University of Pennsylvania.

KltnŽ – Angelė Vilutytė, *Kaltanėnų šnektos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

Kortlandt, Frederik 1975, *Slavic accentuation: A study in relative chronology*, Lisse: The Peter de Ridder Press (= Idem, *Selected writings on Slavic and general linguistics*, Amsterdam, New York: Rodopi, 2011, 1–49)

Kortlandt, Frederik 1989, Od praindoevropskog jezika do slovenskog (fonološki razvoj), *Zbornik za Filologiju i Lingvistiku* 32(2), 41–58 (= From Proto-Indo-European to Slavic, in Idem, *Selected writings on Slavic and general linguistics*, Amsterdam, New York: Rodopi, 2011, 157–176).

Kortlandt, Frederik 2011, Rise and development of Slavic accentual paradigms, in Idem, *Selected writings on Slavic and general linguistics*, Amsterdam, New York: Rodopi, 319–327.

Kortlandt, Frederik 2012, On Derksen's law and related issues, *Baltistica* 47(1), 5–14.

Kortlandt, Frederik 2018, Proto-Baltic?, *Baltistica* 53(2), 175–185.

Krtnič – Juozas Aleksandravičius, *Kretingos tarmės žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011.

Kurschat, Friedrich 1849, *Beiträge zur Kunde der litauischen Sprache 2: Laut und Tonlehre der litauischen Sprache*, Königsberg: Hartungsche Hofbuchdruckerei, Berlin: Th. Ch. Fr. Enslin.

Kurschat, Friedrich 1876, *Grammatik der litauischen Sprache*, Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.

Kurschat, Friedrich 1883, *Litauisch-Deutsches Wörterbuch*, Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.

Larsson, Jenny Helena 2004, Metatony and length in Baltic, in Adam Hyllested, Anders Richardt Jørgensen, Jenny Helena Larsson, Thomas Olander (eds.), *Per aspera ad asteriscos. Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen sexagenarii Idibus Martiis anno MMIV*, Innsbruck, 305–322.

Larsson, Jenny Helena 2005, The orthographic variants <oa> and <ea> – traces of accent in the Elbing vocabulary, in Günter Schweiger (Hrsg.), *Indogermanica. Festschrift für Gert Klingenschmitt*, Taimering: VWT-Verlag, 359–375.

Lehfeldt, Werner <sup>3</sup>2009, *Einführung in die morphologische Konzeption der slavischen Akzentologie*, München: Verlag Otto Sagner.

LKA – Kazys Morkūnas (red.), *Lietuvių kalbos atlasas* 1–3, Vilnius: Moksas.

LKŽ<sup>e</sup> – Gertrūda Naktinienė (red.), *Lietuvių kalbos žodynas*, 1–20 (1941–2002): elektroninis variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (<http://www.lkz.lt>).

LVDAF – Alberts Sarkanis (red.), *Latviešu valodas dialektu atlants. Fonētika*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013.

LVPPV – Laimdota Ceplītis, Aina Miķelsone, Tamāra Porīte, Silvija Raģe, *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*, Rīga: Avots, <sup>2</sup>2007.

Matasović, Ranko 2014, *Slavic nominal word formation*, Heidelberg: Winter.

ME – K. Müllenbacha *Latviešu valodas vārdnīca*, rediģējis, papildinājis, turpinājis (/nobeidzis – 4) J. Endzelīns, 1–4, Rīga, 1923–1932.

NDŽ – Max Niedermann, Alfred Senn, Franz Brender, Anton Salys, *Wörterbuch der*



*litauischen Schriftsprache: Litauisch-Deutsch / Lietuvių rašomosios kalbos žodynas: Lietuviškai-vokiška dalis* 1–5, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1932–1968.

Nikolaev, Sergej L'vovič 1989, Balto-slavjanskaja akcentuacionnaja sistema i ee istoki, in Rimma Vladimirovna Bulatova, Vladimir Antonovič Dybo (red.), *Istoričeskaja akcentologija i sravnitel'no-istoričeskij metod*, Moskva: Nauka, 46–109.

Nikolaev, Sergej L'vovič 2012, Vostočnoslavjanskije refleksy akcentnoj paradigmy *d* i indoeuropejskie sootvetstvija slavjanskim akcentnym tipam suščestvitel'nyx mužskogo roda s *o-* i *u-*osnovami, in A. A. Plotnikova (red.), *Karpato-balkanskij dialektnyj landšaft: jazyk i kultura 2009–2011*, Moskva: Institut slavjanovedenija RAN, 32–189.

Nikolaev, Sergej L'vovič 2014, K rekonstrukcii akcentnyx klassov balto-slavjanskix glagolov, *Balto-slavjanskije issledovanija* 19, 151–250.

Olander, Thomas 2009a, *Balto-Slavic accentual mobility*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Olander, Thomas 2009b, The accentuation of Old Prussian *deiws* 'god', in Thomas Olander, Jenny Helena Larsson (eds.), *Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology*, Amsterdam, New York: Rodopi, 83–92.

Oslon, Mixail Vladimirovič 2011, Raspredelenie diftongov *ei ~ ie* v litovskom jazyke, *Baltistica* 7 priedas, 133–170.

Ragaišienė, Vilija 2016, Akcentuacijos sistema ir jos pokyčiai, in Danguolė Mikulėnienė, Asta Leskauskaitė, Vilija Ragaišienė, Laura Geržotaitė, Nijolė Brigienė, *Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Lenkijos lietuvių šnektos*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 120–204.

Rinkevičius, Vytautas 2009, *Prūsų kalbos kirčiavimo sistema*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Rinkevičius, Vytautas 2010, Kai kurie teoriniai morfologinės akcentologijos aspektai, *Baltistica* 45(1), 9–43.

Rinkevičius, Vytautas 2011, Akzentuierung der altpreußischen Substantiva mit den Suffixen *-inik-* / *-enik-*, in Tijmen Pronk, Rick Derksen (eds.), *Accent matters. Papers on Balto-Slavic accentology*, Amsterdam, New York: Rodopi, 323–331.

Rinkevičius, Vytautas 2015a, *Baltų ir slavų kalbų kirčiavimo istorija* 1, Vilnius: Vilniaus universitetas.

Rinkevičius, Vytautas 2015b, *Prūsistikos pagrindai*, Vilnius: Vilniaus universitetas.

Rinkevičius, Vytautas 2016, Nikolaevskaja metatonija v prusskom jazyke, in Mixail Vladimirovič Oslon (red.), *Balto-slavjanskaja akcentologija: Materialy VII međunarodnogo seminara*, Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 126–141.

Rudzīte, Marta 1964, *Latviešu dialektoloģija*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Senn, Alfred 1939, The accentuation of Lithuanian *-ybe*, *Language* 15(3), 189–193.

Senn, Alfred 1966, *Handbuch der litauischen Sprache* 1: *Grammatik*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Seržants, Ilja 2003, Die Intonationen der suffixalen und Endsilben im Lettischen. Synchronie und Diachronie, *Baltu Filologija* 12(1), 83–122.

Skardžius, Pranas 1935 [1999], *Daukšos akcentologija*, Kaunas (= Idem, *Rinktiniai raštai* 5, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999, 37–347).

Skardžius, Pranas 1941 [1943, 1996], *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius (= Idem, *Rinktiniai raštai* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996).

Sławski, Franciszek 1974, Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego [1], in Idem, *Słownik prasłowiański* 1, Wrocław etc.: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 43–141.

Snoj, Marko 2003, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan.

Stang, Christian S. 1957, *Slavonic accentuation*, Oslo: I Kommissjon Hos H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

Stang, Christian S. 1966a, *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo, Bergen, Tromsø: Uninversitetsforlaget.

Stang, Christian S. 1966b, “Métatonie douce” in Baltic, *Internatioanl Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 10, 111–119 (= Idem, *Opuscula Linguistica. Ausgewählte Aufsätze und Abhandlungen*, Oslo etc.: Universitetsforlaget, 216–224).

Stundžia, Bonifacas 1981, Dėl cirkumfleksinės metatonijos išvestiniuose lietuvių kalbos daiktavardžiuose, *Baltistica* 17(1), 58–65.

Stundžia, Bonifacas 2010, Daugiaskiemenių vardažodžių kilnojamosios kirčiavimo paradigmos raida lietuvių kalboje, *Baltistica* 45(2), 205–220.

Stundžia, Bonifacas 2014, *Bendrinės lietuvių kalbos akcentologija*, Vilnius: Eugrimas.

Stundžia, Bonifacas 2018, Priešdėlio *be-* vedinių ir dūrinių su kirčiuotu antruoju dėmeniu cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos tarmėse ir jos kilmė, in Jolita Urbanavičienė, Ritutė Petrokienė (red.), *Rytų aukštaičių patarmė: kaita ir pokyčiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Švageris, Evaldas 2015, *Lietuvių ir latvių tarmių monoftongų priegaidžių akustiniai požymiai: lyginamoji analizė*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

ŠVŽŽ – Rūta Vanagienė, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas* 1–2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014–2015.

Vaillant, André 1958, *Grammaire comparée des langues slaves 2: Morphologie*, Lyon, Paris: IAC.

Vidugiris, Aloyzas 2004, *Zietelos lietuvių šneka*, Vilnius: Presvika.

Vidugiris, Aloyzas 2014, *Lazūnų šneka*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Vidžiūnas, Arvydas 1991, *Lietuvių kalbos priesaginių vardažodžių kirčiavimo ir akcentinės kodifikacijos istorija (Maž. Lietuva ir J. Jablonskis)*, Filologijos mokslų kandidato disertacija, Vilniaus universitetas.

Villanueva Svensson, Miguel 2005, Baltic *ē*-preterit revisited, *Baltistica* 6 priedas, 239–252.

Villanueva Svensson, Miguel 2014a, On the relationship between West Baltic and East Baltic, in Tatjana Vladimirovna Civ'jan, Marija Vjačeslavovna Zav'jalova, Artūras Judežentis (red.), *Baltai ir slavai: dvasinių kultūrų sankirtos*, Vilnius: Versmė, 162–176.

Villanueva Svensson, Miguel 2014b, Tone variation in the Baltic *ja*-presents, *Indogermanische Forschungen* 119(1), 227–250.

Weiss, Michael 2006, Latin *orbis* and its cognates, *Historische Sprachforschung* 119, 250–272.

Zaliznjak, Andrej Anatoľevič 1985 [2010], *Ot praslavjanskoj akcentologii k ruskoj*, Moskva: Nauka (= Idem, *Trudy po akcentologii* 1, Moskva: Jazyki slavjanskix kul'tur, 2010, 1–428).

Zaliznjak, Andrej Anatoľevič 2014, *Drevnerusskoe udarenie. Obščie svedenija i slovar'*, Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.

Zinkevičius, Zigmas 1966, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Zinkevičius, Zigmas 1973, *Iš lietuvių istorinės akcentologijos: 1605 m. katekizmo kirčiavimas*, Vilnius.

Zinkevičius, Zigmas 1990, *Lietuvių kalbos istorija 4: Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas.

Vytautas RINKEVIČIUS

*Baltistikos katedra*

*Vilniaus universitetas*

*Universiteto g. 5*

*LT-01513 Vilnius*

*Lithuania*

[vytautas.rinkevicius@flf.vu.lt]